

FIGYELŐ

A FRANCIAK ÉS A RAJNAKÉRDÉS

EURÓPA külpolitikájának középpontjában ma kontinensünk vezető hatalma, Franciaország áll, mert az ő kezében van a legfontosabb aktuális kérdés, a rajnai megszállás likvidálása, amivel a jóvátétel végleges rendezése járna együtt. Hogy Franciaország közvéleménye és politikai világa hogyan kezeli ezt a kérdést, az — túl minden politikai és közgazdasági szemponton — azért is érdekelhet bennünket, mert ebből ki lehet ismerni magát a francia nemzetet és Franciaországot, mint külpolitikai tényezőt.

A franciák faji egyénisége oly különös, oly megmagyarázhatatlan, bizarr és minden nem jó tulajdonsága mellett is oly vonzó, hogy akaratlanul is az asszonyokat juttatja eszünkbe. A francia nemzet is oly szeszélyes, oly céltudatos, mint egy nő és mint minden nő, nem az esze után megy, — pedig a francia agy egyik legdesztilláltabb terméke a nyugati kultúrának — hanem az érzései és az ösztönei után. És hogy végül a politikával leginkább összefüggő nőies tulajdonságára rámutassunk, nem a messzejáró tervekben nagy, hanem a pillanatnyi feladatok élelmes megoldásában. Aminthogy a mai francia politikában sem látunk koncepciót, de látjuk benne a diplomáciai taktikának oly művészetét, amely sokkal nagyobb befolyást tud biztosítani Párizsban, mint amennyi az erőviszonyok alapján megilletné.

A legyőzött Németországnak nem kell hadisarcot fizetnie — ez nem férne meg a humanizmus nagy eszméivel, amelyet a világháború győzelemre segített — de meg kell fizetnie a háború okozta károkat, mert Németország bűnöse a háború kitörésének. A békeokmányba belevették, hogy a szövetségesek megszállják a Rajnavidéket, amelyet később fokozatosan ürítenek ki, a harmadik zónát 1935 januárjában. A 428. szakasz szerint a rajnai megszállás a versaillesi szerződés Németország által való végrehajtásának garanciáját szolgálja. A 431. szakasz pedig — amelynek értelmezése körül vita folyik — így szól:

Si, avant l'expiration de la période de quinze ans, l'Allemagne satisfait à tous engagements résultant pour elle du présent traité, les troupes d'occupation seront immédiatement retirées.

A németek szerint ez azt jelenti, hogy a rajnai zónákat ki kell üríteni, ha Németország „eleget tesz“ kötelezettségeinek. A német felfogás szerint ugyanis az az irányadó, hogy a „satisfait“ jelenben van. Mivel pedig maguk a megszálló kormányok is elismerték, hogy Németország úgy biztonsági, mint jóvátételi kötelezettségeit egy idő óta pontosan „teljesíti“, a Rajnát minden külön feltétel nélkül azonnal ki kell üríteni. A franciák viszont azt felelik erre, hogy a hangsúly azon van, hogy „tous les engagements“, tehát csak akkor kell a tizenöt év lejárta előtt elhagyniok az egész Rajnavidéket, ha Németország „valamennyi kötelezettségének“ eleget tesz, vagyis ha az egész jóvátételt megfizette és nem csupán az esedékes részleteket.

Ez a francia-német vita a thoiry-i találkozásokor lett először aktuálissá, amikor Briand és Stresemann megegyezett abban, hogy Franciaország ki-

írta a Rajnát, aminek fejében Németország a jóvátételt fizetések zálogául lekötött tizenhat milliárd márka értékű német ipari és vasúti kötelezvényeit mobilizálni fogja és az így befolyó összeget jóvátételi adósságának törlesztésére fordítja. Ekkor volt válságban a frank és Briand a frank megtámasztására szánta a Franciaországnak jutó összeget. A két Locamo-miniszter megegyezését azonban felborította Poincaré, kiadva a jelszót, hogy Franciaország a maga erejéből fogja megmenteni a frankot. Közben létrejött a francia-amerikai Mellon—Béranger-egyezmény, amely rendezte Franciaország adósságát, ezt azonban Franciaország nem ratifikálta, mert méltánytalannak találta. Az egyezményben megszabott évi részleteket azonban eddig kifizette az Uniónak. Ezek az összegek ugyanis 1928-ig meglehetősen mérsékelték, de már 1929-től fogva 407 millió dollárt, 1942-től 1988-ig pedig 750 millió dollárt kellene fizetniök évenként. Hogy milyen honibilis summák ezek, azt azzal lehetne jellemezni, hogy a frank fedezete nem sokkal haladja meg az 1000 millió dollárt. Tehát a legközelebbi három évi részlet egészen fölemészténé a frank fedezetét.

Az első ilyen 407 millió dolláros részlet jövő augusztusban esedékes. És itt jutunk el az egyik okhoz, amely aktuálissá tette a rajnai kiürítés kérdését és vele a jóvátétel végleges rendezését, amelyet az egész gazdasági világ megkönnyebbüléssel fogadna. Hozzájárult a kérdés megérleléséhez a II. Internacionále brüsszeli kongresszusa, amelyen a szocialista pártok a Rajnavidék azonnali és feltétel nélkül való kiürítését követelték. Németországban a szocialista párt kormányra jutott, Franciaországban is nagy a befolyásuk a szocialistáknak és a velük tartó baloldali pártoknak, úgyhogy a politikai atmoszféra határozottan kedvezett a kérdés fölvetésének. A német jobboldali pártok csak örülhettek a szocialisták tervének és Franciaországban is hasonló volt a helyzet annyiban, hogy itt a jobboldali pártok amúgy sem zárkózhattak volna el a rajnai kiürítés tárgyalása elől, mert

először: a francia államháztartás csak akkor lesz rendben, ha a frank stabilizálása után végre rendezik Franciaország adósságait, amire viszont nem kerülhet a sor mindaddig, amíg nem határozzák meg véglegesen a német jóvátétel summáját, hiszen ebből akarják kifizetni az Uniónak és Angliának járó tartozásokat. Az augusztusi dátum pedig már veszedelmesen közeledik;

másodsor: katonailag amúgy sem nagy érték a rajnai megszállás, mert ez 1935 elején megszűnik és ha Németország háborút akar indítani Franciaország ellen, arra amúgy sem kerül a sor 1935 előtt, hiszen addig nem tud rá kellőképpen felkészülni;

harmadsor: gazdaságilag sem hasznos a megszállás, lévén a Rajnavidék német vámterület, ahol nem is tud úgy berendezkedni a francia ipar, kiszorítva a német tulajdonosokat, mint azt a Saar-vidéken teszi. De meg nem is érdemes erre a néhány évre.

Így azután érthető, hogy Franciaországban semmilyen komoly tényező nincs, akinek őszinte meggyőződése volna, hogy a Rajna kiürítése pozitív veszteséget jelentene Franciaország számára. De hogyan adják ezt tudomására a francia közönségnek, amelynek elszántságát idáig azzal fűtötték, hogy a megszállás biztos garanciája a versaillesi kötelezettségek végrehajtásának és amely a rajnai megszállást annál természetesebbnek találja, mert a németek nem fizetik a jóvátételt. Hogyan is fizetnének, hiszen a lapok erről vagy egyáltalában nem beszélnek, vagy kétsoros apróbetűs hírben közülik az erre vonatkozó számadatokat és még ezt is rendszerint márkában. Azt azután kevesen számítják ki, hogy ez mennyit ér francia pénzben.

— A németeknek fizetniök kell, a németek nem fizetnek, ergo megszállva tartjuk a Rajnát. Egyszerű és tiszta gondolatmenet Rien de plus dair, rien de plus simple.

Tíz esztendeje szuggerálják ezt a francia közvéleménynek. Most azonban a francia kormány belemegy azokba a tárgyalásokba, amelyek arra irányulnak, hogy a franciák vonuljanak ki a Rajnavidékről, mielőtt a németek mindent kifizettek volna. Ezek szerint tehát katonai garanciára ezentúl már nem volna szükség. De hát miért volt rá szükség idáig?

Ennél a kérdésnél meghökken a francia közvélemény. Ám, ami e kérdésnél is jobban meghökkentette, az a válasz volt, amelyet a francia külügyi kormány a sajtón át adott. A genfi megegyezés után most szeptemberben a *Le Journal*, egy elterjedt, gondosan szerkesztett, színtelen kispolgári újság adta meg először a választ erre a kérdésre. E szerint a rajnai megszállás teljesen értéktelen, a francia csapatok tiszta német vidéken vannak elszórva, amelynek népe már a megszállás elején megmutatta, hogy mit tud: a passzív rezisztencia még élénken emlékezetében él a francia népnek. A megszálló csapatok hátában hatalmas néptömb áll, amely ma még erősebb, még szervezettebb, mint volt a megszállás kezdetén. A kivonulással tehát Franciaország mitsem áldoz.

Ez volt az első injekció a közvéleménybe. És ezt követte a többi. De hogy a franciák politikáját tisztán lássuk, tudnunk kell, hogy a franciák olyan stratégiai terv alapján kezdenek foglalkozni egy-egy nemzetközi kérdéssel, hogy minden fordulatra el vannak készülve. Mert mi történik, ha a németekkel való megegyezés nem sikerül? Mit mondjanak akkor megint a francia közvéleménynek, amelynek most azt szuggerálták, hogy a Rajnára nincs is olyan nagy szükség? Hogyan lehet majd védekezni az ellen, ha a megegyezés meghiúsulása esetén a németek a francia diplomáciára fogják ráolvasni ugyanazokat az érveket a megszállás ellen, mint amelyeket most a francia sajtó hangoztat?

Erre az esetre akna van elhelyezve a német követelések útjába. Ezt ma még csak a sorok közül lehet kiolvasni, egyetlen lap sem hivatkozik rá nyíltan, de a németek megérthetik, hogyha nem engednek, van még más felhasználatlan fegyvere is a francia argumentációnak. Ez a versailles-i szerződés 428. szakaszán alapul, amely szerint: a rajnai megszállás a versailles-i szerződés végrehajtásának garanciáját szolgálja. Ezt a paragrafust pedig úgy is lehet értelmezni, hogy a 431. szakasz tizenöt évben szabta meg ugyan a rajnai megszállást, de ha a németek addig nem hajtják végre a versailles-i szerződést, vagyis nem fizetik meg a jóvátétel egész összegét, akkor a megszállás tovább is fenntartható. Hogy ez az okoskodás milyen veszedelmeket tartogat a németek számára, az kitűnik a következőkből: a jelenleg meghatározatlan összegű jóvátételi adósságot csak abban az esetben szállítják le 30—35—40 milliárd márkára, ha a megegyezés sikerül. De ha nem sikerül, akkor Németországnak jogilag még évtizedekig kell fizetnie az évi 2*5 milliárdokat, hiszen a jóvátételi fizetéseket rendező Dawes-tervezet meghatározatlan terminusig érvényes. Amikor tehát a franciák elhagyják eddigi álláspontjuk sáncait és hajlandók a Rajna teljes kiürítésére, nyitva hagynak olyan ajtót, amelyből még az eddiginél is hidegebb szelek fújdo-gálhatnak Berlin felé.

Ez azonban csak tartalék-argumentáció. Egyelőre derűsebb az ég a Rajna felett. Derűsebb akkor, ha a francia szándékokat tekintjük, mert a francia sajtó hangjának háború utáni tónusa nem tűnt el, csak éppen enyhült. Itt nem idézzük azoknak a lapoknak a véleményét, amelyeknek hangját gyakran teszi durvává a napi politika és amelyeknek tisztánlátását gyakran homályosítja el a kicsinyes indulat vagy kritikátlan kiszolgálása a francia közönség háború óta nem sokat enyhült mentalitásának. De hivatkozunk a legjobb francia szemlére, a *Revue des Vivants* véleményére, amelyből a művelt francia közönség gondolkodását ismerjük meg.

Nem tartozunk a versailles-i szerződés csodálói közé, — írja a Revue des Vivants vezércikkében a Quai d'Orsay egyik volt igazgatója. — Sokkal természetesebb lett volna, ha az 1871-es háborúhoz hasonlóan ezt mondjuk Németországnak: „Leromboltatok Észak-Franciaország vidékeit megfontolt szándékkal, ezt bizonyítja a császári vezérkar által 1916-ban megszerkesztett hírhedt jelentés, amely nyíltan kimondta, hogy Észak-Franciaországnak mindenfajta iparát rendszeresen ki kell irtani, hogy ily módon lehetetlenné tegyék azoknak versenyét a megfelelő német iparágakkal. Tehát fel kell, hogy építsétek és régi állapotába visszahelyeztétek e romokat szövetségi bizottság ellenőrzése alatt. Majd ha mindez megtörtént, ha minden lakos visszatérhet házába és minden kulcsot a helyén talál, akkor visszavonulunk a Rajna balpartjáról.”

A német jóvátételi fizetésekre vonatkozóan ezt mondja a cikk:

Főlöszlegesen ismét hangsúlyoztuk annak szükségét, hogy külső fizetnivalója legyen egy olyan országnak, amely a külső adósságok nélkül valóban könnyen konkurálhatna Francia és angol szomszédjaival, akik túl vannak terhelve belső adósságokkal és rajtuk is súlyos külföldi tartozásterhek vannak. Németországnak az évi 2*5 milliárd márka annuitásokat egészen addig kell fizetnie, amíg mi ki nem fizettünk Amerikának tartozásunkat, tehát egészen 1987-ig vagy 1988-ig.

Az Egyesült-Államoknak pedig érdeke *elősegítenie* a német kötelezvények mobilizációját, mert Európa pacifikálása, a gazdasági prosperitás felé való törekvés biztosítaná az amerikaiak számára Európában elhelyezett kölcsöneiket.

És itt eljutottunk a kérdés egy másik kardinális pontjához. Amikor ugyanis a szeptemberi tanácskozás után kiderült, hogy az Unió egyelőre nem hajlandó Franciaország tartozásának elengedésére, egyszerre több francia lapban is megjelent a jelszó: Amerika még sohasem szállt szembe Európa akaratával, ha az egyhangú volt, tehát egységes frontot kell alakítani vele szemben, következképp előbb Németországgal kell megegyezni. Erre azután a lapokban az az aggodalom bukkant fel, hátha össze fog játszani Németország Amerikával? Még az óvatos Temps is elárulta ezt az aggodalmát. Az Information pedig, ez a közgazdasági világlap egyenesen megfenyegette Amerikát:

Ha az Egyesült-Államok pénzügyi együttműködése lehetetlen a jóvátétel végleges rendezésében, akkor Európának magának kell foglalkoznia gyakorlati megoldással, olyan védelmi eszközökhöz nyúlva, amelyeket szükségesnek fog találni.

Ami a közgazdasági világ vélekedését illeti, Franciaországban már ezelőtt is nyilvánult bizonyos nyomás a gazdasági körök részéről a francia-német közeledés érdekében. A francia és a német ipar közeledésében több is volt az ösztönzés, mint a politikai Locarnóban. Ám tudni kell, hogy a francia-német ipari kartellek még nem hozták meg a várt eredményeket. Amikor tehát a francia gazdasági világ a németekkel való megértést kívánja, nem szabad közvetlen haszonleséssel vádolni. Csak az általános atmoszférát javítaná a megegyezés és a Rajna kiürítése. Ez a francia gazdasági közvélemény érdekes módon nyilvánul meg a közgazdasági sajtóban. Ha valamely gazdasági lap a kérdéshez hozzányúl, rendszerint azokkal a jelszavakkal kezdi, amelyeket a politikai sajtóból vesz át. De alapjában véve, túlnyomó részük kívánja a kiürítést és a megegyezést. Csak azok a közgazdasági lapocskák szítják a megértetlenséget Németországgal szemben, amelyek mögött nem komoly közgazdasági ágak állnak, hanem amelyek a tőzsdéző nagyközönség számára készülnek. Viszont a komoly közgazdasági orgánusok annyira szükségesnek látják a németekkel való differenciák és súrlódási felületek eliminálását, hogy nagyon gyakran olvasunk célzást arra, hogyha Franciaország túlságosan súlyos föltételeket szab a kiürítés fejében, akkor Németország talán jobb üzletnek fogja találni a jelenlegi

állapot fenntartását. Hiszen Németországnak a jelenlegi helyzettel valóban módjában van visszaélni. Az Information erre vonatkozólag ezt írja:

A Dawes-tervezet (amely a német jóvátételi fizetéseket jelenleg szabályozza) megengedi, hogy a német jóvátételi fizetések felfüggesztessenek, ha ezek a fizetések alkalmasak arra, hogy érintsék a márka stabilitását. Ez a stabilitás a Reich költségvetésének, továbbá külső fizetési mérlegének egyensúlyától van függővé téve. Már most: Németország teljes szabadsággal rendelkezik abban az irányban, hogy költségeinek növelésével deficitessé tegye költségvetését és passzívra tegye külső fizetéseinek mérlegét azért, hogy növeli magán- és közadósságait a külfölddel szemben. Ezzel a szabadságával élt is a Dawes-tervezet életbeléptetése óta, 1929-es költségvetésében 600 millió deficit mutatkozik és a legutóbbi években fölvert külföldi kölcsönök tíz milliárd márkára rúgnak.

Franciaországnak e vezető pénzügyi lapja — amely különben szívesen látná a rajnai kiürítést — kevésnek találja azt a jóvátételi összeget is, amelyre a németek azt mondják, hogy csak erejük végső megfeszítésével tudják előteremteni. Franciaországban meg vannak győződve róla, hogy a német tőke és a német munka oly vagyonokat halmoz fel Németországban, hogy a mainál nagyobb jóvátételi fizetések sem ütköznenek nehézségekbe. Hogy a magyar közönség erről a kérdéstről fogalmat alkothasson magának, megemlítjük, hogy az a negyvenmilliárd márka, amely jelenleg Németország jóvátételi tartozását elméletileg alkotja (a Dawes-annuitások tőkésítése alapján) és amelyet a németek 24 milliárd márkára akarnak leszállíttatni, körülbelül megfelel a békebeli Nagy-Magyarország nemzeti vagyonának.

A jóvátétel kérdésében szereplő összegeknek egymáshoz való arányát — hiszen pozitív értéküket amúgy sem érezzük — illusztrálja az Information-nak ez a véleménye:

A világ pénzügyi piacain nem lehet többet elhelyezni, mint évenként egy- vagy kétmilliárd márkát érő mobilizációt, tehát mindössze néhány százmillió dollárt, ugyanakkor amikor a német ipari és vasúti kötelezvények összesen négy milliárd dollárt képviselnek, tehát csupán harmadrészt a jóvátételi tartozásnak, amikor a szövetségeseknek Amerikával szemben való adóssága hatmilliárd dollár, amikor Franciaországnak Amerikával és Angliával szemben való adóssága hárommilliárd dollár és amikor a Franciaország által teljesítendő fizetések meghaladják a tízmilliárd dollárt. A Dawes-féle fizetések ugyanis, ha annuitásoknak fogjuk fel ezeket, tőkésítve 40 milliárd márkát képviselnek, ezt a névértéket akarják a németek leszállíttatni 24 milliárdra, holott az amerikai szakértők is 52 milliárd dollárban állapították meg Németország fizetőképességét.

Jellemző a franciák gondolkodására a németekkel szemben való állandó gyanakvás, amely nem csupán ellenérzésből ered, hanem főképpen abból a meggyőződésből, hogy a németek ravaszságukkal valószínűleg most is ugyanúgy túljárnak majd a szövetségesek eszén, mint a versailles-i szerződés végrehajtásában.

Ha a Dawes-tervezet kötelezvényeit — írja a *Le Petit Économiste* — elhelyezik az amerikai piacon, akkor a francia kormány kezéből kicsúszik az a fegyver, amellyel arra kötelezheti Németországot, hogy tartsa tiszteletben kötelezettségeit. A Dawes-tervezet mobilizációja a névértéknek körülbelül 80%-a körül mozog, mai 100%-os értékével szemben. Másrészt ezek a kötelezvények ismeretlen kezek közt tűnnének el. S ki tudja, hogy Németország maga nem vásárolja-e majd össze ezeket 80%-ért, hogy azután eladja nekünk 105—110%-os áron? Ily módon velünk fizetné meg saját (jóvátételi) adósságának 20%-át.

Ez a franciák naiv véleménye a jóvátétel rendezéséről. Ami a biztonságot illeti, Franciaország a kiürítés esetén bizottságra akarja bízni a Rajnavidék katonai ellenőrzését. Briandnak a Frankfurter Zeitungban megjelent intervjúja szerint ez a bizottság Németország egyenrangú részvételével alakulna meg. Hogy ez a szelíd forma mit takar, azt láthatjuk a francia sajtónak abból a

törekvéséből, hogy a katonai ellenőrzést nemcsak addig akarják fenntartani, amíg a megszállás tartott volna, hanem 1935-ön túl is. Minthogy ebbe a németek nem akarnak belemenni, két terv merült fel a francia sajtóban. Egyik, hogyha ki is ürítik a Rajnavidéket, tartsanak megszállva öt vasúti gócpontot, a másik pedig az, — és ez praktikus ötlet — hogy ne alakítsanak semilyen katonai ellenőrző bizottságot, ne is kapacitálják ilyesminek elfogadására Németországot, hanem inkább lássák el nagyobb hatáskörrel és hatékonyabb végrehajtó szervezettel a Nemzetek Szövetségének a lefegyverzést ellenőrző katonai bizottságát. Ezen a réven meg lehetne oldani a Németországon való csapatátvonulások kérdését és Németország ellenőrzését beláthatatlan időre meg lehetne hosszabbítani.

Végül hozzátartozik a helyzet jellemzéséhez, hogy feltűnően kevés hangot hallottunk a mellett, hogy a kiürítés esetén Németországnak Franciaország keleti szövetségesei számára is kell megnyugtató garanciákat adnia. A Figaro célzást is tett arra, hogy Franciaország elidegenítene magától keleti szövetségeseit, ha rájuk való tekintet nélkül ürítené ki a Rajnavidéket, hiszen a tizenöt évre tervezett megszállás azt a célt is szolgálta, hogy ezalatt Németország szomszédjai kiépíthessék védelmi szervezetüket és befejezhessék nemzeti konszolidációjukat.

Hozzátartozik még a francia sajtó és vele a közvélemény gondolatvilágának jellemzéséhez, hogy egyes szélsőséges lapok a Poincaré-kormány újjáalakítását okozó válságban is a németek kezét látták. Ez a bizalmatlanság pedig érezhetően befolyásolja a nemzetközi atmoszférát, amely a kérdés megoldását előkészítő tárgyalásokat körülveszi. E tárgyalások célja a megállapító és békéltető bizottság megkonstruálása, amelynek előkészítő szerepében a hatalmak szeptemberben megegyeztek és amely bizottság valószínűleg már decemberben, de legkésőbb 1929 januárjában kezdi meg tanácskozását. Itt dől el, hogy lehet-e a közeljövőben likvidálni a rajnai megszállást és a német jóvátétel kérdését, amely két probléma ha jogilag nem is, de politikailag junktimban van egymással.

A francia lapvéleményeknek ez a mozaikja Franciaországnak nemcsak pillanatnyi magatartását mutatja be, hanem az egész francia nép gondolkozásmódját. A magyar közönség pedig, amelynek törekvése belátható időn belül nem valósulhat meg Franciaország akaratának ellenére, ebből is láthatja, hogy a világ lelkiismerete nem ébredzik oly rohamosan, mint azt Magyarországon sokan hiszik.

Párizs, 1928 novemberében.

FREY ANDRÁS

HÁZSZABÁLYREVÍZIÓ

A MAGYAR parlamenti élet sajátosságaihoz tartozik a képviselőház tanácskozásait szabályozó házszabályok jelentőségének túlbecsülése. Más országokban a tanácskozási ügyrend megállapítása egyszerűen célszerűségi kérdés. Más célja nincsen, mint a parlamenti tanácskozások eredményességének és tartalmasságának lehető legsikeresebb biztosítása. Magyarországon azonban a múltban a pártok ezen a célon továbbmenően egyenesen alkotmánybiztosítékot láttak a létező házszabályokban és olyan felfogás felé hajlottak, hogy ezeknek a szabályoknak minden szigorítása csökkenti a magyar alkotmány ellenállási képességét esetleges alkotmányellenes kísérletek ellen. Ezt a felfogást a mai nemzedéknek korosabb része, az, amely közel két évtizeden keresztül az obstrukcióra való jog és lehetőség és a házszabályok körül vívott küzdelmekben nyerte a maga politikai iskolázott-

ságának nagy részét, örökségképpen még ma is magával cipeli. Nem veszi észre, hogy ez az örökség a viszonyok változása folytán értéktelenné vált.

Hogy a magyar pártok valami bálványfélét láttak a házszabályokban, az történetileg megérthető. Eltérően más államok viszonyaitól nálunk az alkotmány nemcsak a polgári jogok biztosítását célozta, hanem az ország függetlenségének és önállóságának megvédését is. A magyar nemzet tapasztalásból tudta, hogy ezt a függetlenséget minden évszázadban többször is komolyan megtámadták és hogy minduntalan komolyan kellett ilyen támadások ellen védekeznie. Alig van még egy ország Európában, ahol az ilyen veszedelmek ellen való védekezés ilyen mértékben lett volna állandóan a legfontosabb, soha szem elől nem téveszthető feladat. A háború előtt lezajlott években még a gyakorlati államférfiúnak is kellett számolnia az ilyen veszélyek felújulásának lehetőségével. Hiszen ismeretes, hogy akkoriban igen befolyásos tényezők, sőt maga az akkori trónörökös is igen komolyan gondoltak a monarchia belső szervezetének átreformálására és korántsem volt bizonyos, hogy ennél a reformnál keresni fogják-e a magyar nemzettel való egyetértést és nem fognak-e, túltéve magukat a magyar nemzet akaratán és érdekein és nem tartva tiszteletben az 1867 évi kiegyezésben neki biztosított öncélúságot, olyan tervek megvalósítására is gondolni, amelyek ellen Magyarország évszázados küzdelmet folytatott. Az a harc a magyar nemzet függetlenségéért, amelynek esetleges szükségességével akkoriban a legmérsékeltőbb politikusoknak is komolyan kellett számolniuk, könnyen vezethetett volna olyan kísérletekre, amelyekben a Magyarországon élő nemzetiségeket vonultatták volna fel a magyarság ellen. Az ilyen helyzetben esetleg értékes lehetett egy olyan házszabály, amely a kisebbséget abba a helyzetbe hozza, hogy egy mesterségesen összeverődött többség akaratának szabad érvényesülését megakadályozhassa.

Ehhez a megfontoláshoz még egyéb szempontok is járultak, amelyek a magyar pártviszonyoknak az 1867 évi kiegyezést követő időben való különös kialakulásában rejlettek. Az 1867 évi kiegyezés kompromisszum volt, amelyet nem a magyar nemzet, hanem a magyar nemzet többsége létesített a dinasztiaival és rajta keresztül a monarchia másik államával, Ausztriával. Mindig létezett Magyarországon olyan kisebbség, amely ezzel a kompromisszummal nem volt megelégedve és annak tágitását kívánta. Ámde az 1867-es alap minden megváltoztatása ismét felidézte volna az 1867 előtti ellentéteket és súlyos válságot jelentett volna nemcsak Magyarországon, hanem az egész monarchiában is. Ez a helyzet vonta maga után, hogy a kiegyezés alapján álló párt igyekezett a maga többségét és a maga hatalmi állását minél erősebben körülbástyázni. Ezt a törekvést nem lehet kizárólag önző hatalmi szempontokra visszavezetni: bizonyos erkölcsi jogosultságot adott neki az az objektív megfontolás, hogy a kisebbségi pártoknak többségre jutása és a kiegyezés tágitására irányuló törekvéseiknek napirendre tűzése kritikus helyzetet eredményezhetett volna, amelynek felidézését általános, a monarchia nagyhatalmi pozíciójának fenntartásával kapcsolatos szempontokból is sokan egész meggyőződéssel és teljes jóhiszeműséggel kerüendőnek tartották. A parlamenti többségnek ennek folytán bekövetkezett megmerevedése azonban oly helyzetet teremtett, amelyben a kisebbség egyes, a közhangulatnak megfelelő és ezért jogosnak látszó törekvéseket is csak erőszakos úton tudott előmozdítani és megvalósítani. A múlt évszázadokbeli Oroszországról mondták egyszer, hogy annak alkotmánya az orgyilkosságokkal mérsékelt deszpotizmus volt. Valahogyan olyasféleképpen volt a magyar pártrendszer egy obstrukciók által mérsékelt pártabszolutizmus. Érthető, hogy a kisebbség azokat a lehetőségeket, amelyeket a laza házszabály neki nyújtott, ebben a helyzetben nem szívesen adta fel.

Az Ausztriával való viszony felbomlása folytán az a legfontosabb szempont, amely miatt a háború előtti Magyarországon a házszabály minden módosítása komoly aggályokat váltott ki, teljesen elenyészett. Ma nincsen senki, aki Magyarország állami öncélúságát kétségbe vonhatná vagy kétségbe akarná vonni. De voltaképpen elenyészett a második szempont is, amely szerint a laza házszabály a többség egyeduralmának mérséklésére szükséges. Ma nem kell tartani attól, hogy komoly ellenzéki párt létesítése és ilyenek létesülése esetében annak többségre kerülése komoly válságot jelentene az ország fejlődésében. Ma a mai többség oldalán is sokan vannak, akik az ilyen ellenzék létesülését az ország jövőbeni konszolidációja szempontjából még kívánatosnak is tartanák és valóban, az ilyen ellenzék létesülésének ma már csakis az ellenzéki oldalon vannak nehézségei. Ilyen körülmények között tehát nincsen többé értelme a házszabályok fontossága túlbecsülésének. A házszabály ma semmiféle szempontból nem mondható többé alkotmánybiztosítéknak. Ma a házszabályokban nekünk sem kell egyebet látnunk, mint a parlament tanácskozásainak eredményességét biztosító intézkedéseknek és szabályoknak összeségét. Nem kell valami bálványt látni a házszabályokban, amelyhez nyúlni semmi körülmények között nem szabad. Ma mi is úgy kezelhetjük a házszabályra vonatkozó kérdéseket, mint ahogyan azokat minden ország kezeli és nem szükséges, hogy megalkotásuknál vagy módosításuknál bennünket a pusztá célszerűségi megfontolásokon kívül még egyéb szempontok is vezessenek.

A házszabályok célja rendes körülmények között — és mi sem igazolhatja azt a felfogást, mely a mai viszonyokat ebből a szempontból nem tekinti rendesnek — a ház akarata megfelelő kialakulásának előmozdítása. A ház akarata szükség szerint a ház többségének akarata, de az olyan többség, amely meghallgatta és tudomásul vette a kisebbség által kifejtett szempontokat. A ház akaratának megfelelő kialakulását éppen úgy akadályozná az olyan házszabály, amely nem nyújtana elegendő alkalmat a kisebbség nézeteinek kifejtésére, mint az olyan, amely a kisebbségnek módot nyújt arra, hogy a vele szemben álló párt kifárasztásával befolyásolja a tárgyalás eredményét. Az olyan házszabály, amely üres formasággá sülyesztí le a parlamenti vitákat, mert a többség eleve el van határozva, hogy semmiféle érvet nem fog meghallgatni és tekintetbe venni, éppen olyan terméketlenné tenné a parlamenti vitákat, mint az üres szószaporítás, amelynek egyedüli eredménye és sokszor egyedüli célja a ház határozatának kitolása. Magyarországon jóformán csak most, a világháború után teremtődött meg annak lehetősége, hogy minden elfogultság nélkül nyúlhassunk hozzá a házszabályok kérdéséhez, hogy akkor egyedül és kizárólag a kérdés érdeméhez képest foglalhassunk állást. Az, hogy semmiféle körülmény nem merült fel, amely ezt a reformot éppen most, ebben a pillanatban szükségessé, vagy elkerülhetlenné tenné, nem a reform ellen szól, mint azt sokan gondolják, hanem a reform mellett. Az orvosi beavatkozás is könnyebb és kevesebb veszedelemmel jár, ha azt non kell egy akut gyulladós processzus kellős közepében végrehajtani. Megfelelő házszabály alkotása éppen úgy hozzátartozik Magyarország újjáépítésének nagy munkájához, mint ahogyan hozzátartozott választójogunk új alapokra helyezése vagy felsőházunk újjáalkotása. A megváltozott viszonyok konzekvenciáját a házszabályok terén is le kell vonni és mulasztás volna, ha ezt meg nem tennők.

ÉLŐ KÖNYVEK

NAP-NAP után közölnek az újságok hirdetéseket, amelyekben egyik nagy fővárosi könyvkiadó cég a „magyar próza mestereinek”, egyelőre Jósika Miklósnak és Vas Gerebennek műveire toboroz előfizetőket. „Nemzeti kötelesség ezeknek az íróknak népszerűvé tétele”, — úgymond a hirdetés. „Minden megvan ezekben az írókban, ami műveiket a legvonzóbbá teheti az olvasóközönség számára. Csak egyetlen akadály van népszerűségüknek a nyelv, amelyen írtak. Ezeknek az íróknak a nyelve elavult, olyan régiességek vannak benne, amelyek lépten-nyomon megzavarják a mai olvasót remekműveik élvezetében. Ezért hozzáértő, kitűnő stilisztákkal dolgoztatjuk át ezeket a regényeket.”

Nincs ugyan még módunkban a „hozzaértő, kitűnő stiliszták” munkáját ellenőrizni, nem tudjuk, hogy minő határvonalat húznak majd a régiességek és avultságok kiírtásában, de az ember mégis gondolkodóba esik. Nem oszlatják el a stílújítással szemben támadt aggodalmainkat a kísérő reklámcikkek indokolásai sem, amelyek szerint a kiadásra kerülő íróknál „prózájuk bizonyos avultsága... nem jellegzetessége stílusuknak, hanem hiányosság, amelynek eredete az akkori magyar próza kialakulatlanságában van”, s hogy „az angol, a francia, a német és az olasz irodalomban rég szokásban van az irodalom százados alkotásainak nyelvi átdolgozása”. (Magyarország, 1928 okt. 14.) Jósika nevével a mai könyvvásárló átlagemberek nagy része — mert hiszen a sorozatot ennek szánták, lévén a legszelebb körökben való népszerűsítésről szó — a középiskola utolsó osztályának magyar irodalmi óráján találkozott. Nagyjában áll ez a Vas Gereben nevére is. Ha az irodalomtörténet tanárának sikerült az olvasó leikébe beleplántálni az irodalom iránti szeretetet, ha sikerült érdeklődését felkeltenie az irodalmi fejlődés jelenségei iránt, — ami az irodalomtörténeti oktatás eszményi célja kell, hogy legyen — úgy Jósika Miklós és Vas Gereben szellemének minden gyümölcset, összes, korában és egyéniségében gyökerező erényeivel és fogyatkozásaival, régiességeivel és avultságaival együtt igyekszik megérteni, mert meseszövéseiben és alakjaiban éppúgy, mint szerkesztő művészetében és a nyelvi kifejezés formáiban az írói egyéniségnek és a kor irodalmiságának hű megnyilatkozását keresi, amelyet mindenemű változtatás csak meghamisít. Ahol pedig az irodalmi oktatás meddő talajra talált, ott Jósika Miklós és Vas Gereben neve ma is csak kellemetlen, tankönyvszagú emlékeket, érettségi tételek nyomasztó árnyait, nevetek és adatokat, készen átvett és keserű undorral bemagolt formulákat és frázisokat idéz fel, amelyeket még „hozzaértő, kitűnő stiliszták” munkája sem képes érdeklődéssé varázsolni. De hát mi tette igazán kívánatosná és alkalomszerűvé Jósika Miklós és Vas Gereben műveinek új formában való kiadását? Az említettem reklámcikk „A csehek Magyarországon” jellemzésével pompásan megfelel erre a kérdésre: „...„megtalálja az utat ez a regény a mai olvasó leikéhez, amely valósággal szomjazza a romantikát és a kalandosságot. Hát nincs kalandosabb, rendkívülibb, izgalmas hatásokban gazdagabb világ* mint a rablólovagoknak, a hatalmaskodó kényuraknak ez a kora, amelyben a legmeglepőbb fordulatok, legváratlanabb meglepetések szinte hajszolják egymást”. íme, a koncentrált szórakoztatás elve nemzeti irodalmunk kincseire alkalmazva. Szegény Jósika Miklós megüti a mai kalandor- és bűnügyi regények mértékét, ezért kell műveit új köntösben kiadni, ezért lett „nemzeti kötelesség” műveinek népszerűsítése. Ezek után óvatosságot ajánlunk az átdolgozó stilisztáknak, nehogy munkájukkal a meglévő regény-

sorozatokat fölöslegesen — s üzleti szempontból sem túlságosan kecsegtető eredménnyel — szaporítsák.

De ne hadakozunk születendő ellenfelekkel. Itt van a Franklin-Társulatnak a Kisfaludy-társaság égisze alatt kiadott negyven kötetes gyűjteménye, a „Magyar Klasszikusok“. Ez a pompás ajánlással útnak indított sorozat nem formálja ugyan át irodalmunk kincseit a mai ízlés képére, de anyagának összeállításában és elrendezésében mégsem függetlenítette magát a mai könyvtermelés atmoszférájának befolyásától. Mindenki, aki a legutóbbi néhány esztendőben volt kénytelen legszükségesebb könyvállományát összeállítani, Őszinte örömmel fogadta e gyűjtemény megjelenésének hívét. Mindenki élénken emlékezett a Franklin-Társulatnak a század elején kiadott, ma már nehezen kapható ötvenöt kötetes kitűnő sorozatára, a „Magyar Remekírókéra, s az új gyűjteményben ennek felújítását sejtette. Ilyen gyűjteményt pedig senki sem nélkülözhet, aki nincs abban a kedvező helyzetben, hogy egyenként szerezzé be egyes írók összegyűjtött munkáinak kiadását. Magam elé állítottam tehát a megvételre kínált negyven kötetet. A külső megjelenés valóban megnyerő: komoly ízlés, semmi fölösleges, hivalkodó dísz, csak annyi, hogy a tartalomnak méltó keretet adjon. Első kételyem akkor támad, amikor az első kötet címlapját elolvasom: Kazinczy Ferenc. Költemények. Pályám emlékezete. Úgy emlékszünk, hogy a „Magyar Remekírók“ sorozata Balassi Bálinttal és Zrínyi Miklóssal indult meg s elgondolkozunk azon, hogy a mai ember is könnyebben hozzájut 19. századi irodalmi nagyságaink munkáinak kiadásához, mint Balassi vagy Zrínyi műveihez. De a gyűjteménynek van egy összefoglaló címe: „Élő könyvek“, s a kísérő prospektus azt mondja, hogy „az egyes költők és írók művei úgy vannak összeválogatva, hogy a megfelelő kötetekben benne van minden, ami ma is minden magyar emberre hatni tud, elmarad mindaz, ami a korrallal együtt elvesztette aktualitását“. Nyugodjunk tehát bele, hogy Balassi és Zrínyi művei nem tartoznak az „Élő könyvek“ közé, hogy érdeklődésünket a gyűjtemény összeállítói eleve a 19. századra korlátozták. Tovább olvasom az egyes kötetek címlapjait. Mindenekelőtt egy aránytalanság tűnik szemembe. Vörösmarty, Petőfi, Arany és Gyulai egyformán négy kötetnyi teret kaptak a gyűjteményben. Gyulai Pál erkölcsi és írói nagysága iránt érzett minden tiszteletünk mellett is kénytelenek vagyunk megvallani, hogy a neki juttatott teret az említettem elosztás mellett túlságosan tágnak találjuk. Vagy talán csak nem azért részesült Gyulai ilyen kivételes bánásmódban, mert közeli kapcsolatai voltak a Franklin-Társulattal? De lássuk, mit nyújt a gyűjtemény Gyulai Páltól az adott tág keretek között. Az első kötet költeményeket ad; ezek valóban meglepő teljességgel tárják eléink a költő Gyulai fejlődését, de nem értjük, hogy miért szakítja meg az 1864—1900 évekből való kisebb költemények sorát a külön címlappal ellátott „Romhányi“ töredékes költői beszély (1869—71). A tájékozatlan olvasó első pillanarta könnyen azt hiszi, hogy az utána közölt kisebb költemények a töredékekkel valamilyen szerves összefüggésben állanak. A második kötet Gyulai elbeszéléseinek legjavát, a harmadik és negyedik válogatott irodalmi tanulmányait, kritikáit és beszédeit adja. Sajnálattal nélkülözzük ezek között a Katona Józsefiről és Bánk-bánjáról írt tanulmányt, amelynek közlését az adott tág keretek között joggal elvárhattuk volna; jelentőségét felesleges hangsúlyozni, s a magyar műveltség kincsesházába is inkább beletartozik, mint a Dumas fils, Shakespeare, és Molière műveiről szóló — egyébként kitűnő — kritikák. A négykötetes Gyulai Pál mellett szűknek találjuk a négykötetes Arany Jánost s valóban, hiába keressük benne „Toldi szerelmét“, amelyről pedig Voinovich Géza a bevezetésben azt írja, hogy benne „a költő minden tanulmánya, génuszának minden tehetsége egyesül“. De nézzük tovább a

köteteket. Látjuk Jósika „Abafi“-ját és Kemény „Zord idő“-jét, s talál-
 gatjuk, hogy miért kellett mellőlük éppen Eötvös Józsefnek kimaradnia.
 Keresünk a gyűjteményben Reviczky Gyulát, a „fin de siècle” érzékeny lelkű,
 finom muzsikájú lírikusát, akinek verseit bizony ma is nagyon szívesen olvas-
 sák; nem találjuk Lévy Józsefet, az egészség és józanság apostolát sem.
 Nélkülözzük Szigligeti mellett a magyar népszínmű mesterét, Tóth Edét,
 akinek szelleme a színpadon és a magyar népdrama új fellendülésében
 ma is köztünk él és Csiky Gergelyt, a nyolcvanas évek társadalmi fonák-
 ságainak élesszemű ábrázolóját. Az adott keretek között szinte megjegyzés
 nélkül kell lemondanunk arról, hogy viszontlássunk valamit Széchenyi,
 Kossuth és Deák írásaiból, noha reméljük, hogy ezeket a sorozat össze-
 állítói sem óhajtják kirekeszteni az „élő könyvek” sorából. A Péterfy-kötetet
 örömmel üdvözljük, de vajjon nem közelebb állanak-e a mai olvasó leiké-
 hez a Jókairól, Aranyról és Bajzáról szóló s kimaradt tanulmányai, mint a
 kötetben található Aeschylusról, Sophoclesről, Euripidesről és Aristophanes-
 ról! Nem folytatom a hiányok felsorolását, mert könnyű rá megfelelni:
 a mai viszonyok és az adott keretek között sok mindennek ki kellett maradni
 s a kiválogatás munkája nehéz és hálátlan. Ez igaz, de gazdaságos beosz-
 tással még így is teljesebb képet nyerhettünk volna 19. századi irodalmunkról.
 Hogy csak egy kirívó példát említsek: Czuczor Gergely és Garay János
 költeményei és eposztörredékei békésen megférnek egy kötetben, s talán
 mégis csak kevésbé tartoznak az „élő könyvek” közé, mint Arany János
 „Toldi szerelme”? És vajjon a negyven kötet szigorúan megszabott keret
 volt, amelyen semmiképpen sem lehetett tágítani? Azt mondják, hogy a
 kiadóvállalat a gyűjtemény kiadását fényes üzleti sikerként könyvelhette el.
 Ma, a végnélküli sorozatok és gyűjtemények világában alig árthatott volna
 a gyűjtemény kelendőségének, ha valamivel magasabb eladási ár mellett
 (a mostani eladási ár igazán dicséretreméltóan alacsony) szélesebb keretet
 adnak neki. A Franklin-Társulat egyszer már jó példát mutatott a „Magyar
 Remekírók“-kal nemzeti irodalmunk kincseinek népszerűsítésére; csak
 nem akarta azt, hogy az új gyűjteményben ennek lefogyott és lerongyolódott
 árnyékát lássák!

De talán olvassuk át a bevezetéseket, amelyeknek szerzőiként a mai
 magyar szellemi élet elismert képviselői szerepelnek. Ezek bizonyára indo-
 kolni fogják, hogy a gyűjtemény szerkesztői miért éppen a felvett munkákat
 tartották az illető író s a 19. századi magyar irodalom legjellegzetesebb
 kincseinek, és közvetlen kapcsolatot teremtenek az író és olvasó között.
 Császár Elemér Jósika Miklósról, Ravasz László Tompa Mihályról és
 Voinovich Géza Madáchról írt bevezető tanulmányai valóban teljes mérték-
 ben megfelelnek a feladatnak. De egyébként a bevezetések igen nagy része,
 hogy úgy mondjuk, légüres térben áll, semminemű kapcsolatban nincs az
 író közölt műveivel. Jellemző, hogy a gyűjtemény megjelenése alkalmával
 mindenféle mende-mondák keltek szárnyra, amelyek szerint a bevezető
 tanulmányokat úgy Írtatták meg, hogy rendeltetésüket a szerzők előtt el-
 titkolták. Tudjuk, hogy ez képtelenség, de a bevezetések tekintélyes részé-
 nek merev elkülönülése a gyűjtemény anyagától igazolni látszik e híreszte-
 léseket. Különösen áll ez azokra a bevezetésekre, amelyeknek megírását
 nem szakemberekre, hanem közéletünk díszes méltóságot viselő alakjaira
 bízták, akik minden egyéni tiszteletreméltóságuk mellett is távolabb állanak
 a magyar irodalomtörténettől. Nem őket, hanem a kiadóvállalatnak a munka-
 társak kiválogatásánál érvényesített, előttünk homályos céljait illeti gáncs azért,
 ha többnyire érdektelen külső életrajzi adatok felsorolására szorítkoznak,
 amelyek az íróat aligha hozzák közelebb az olvasóhoz. A Czuczor Gergely
 költeményeit bevezető tanulmányban jó néhány lapon keresztül kapjuk

külső élettörténetének rajzát és szótárírói munkásságának jellemzését, s alig féllapon annak felsorolását, hogy milyen költői munkákat írt Czuczor. Nem helyénvaló a másik véglet sem, ha kevés konkrétumú, a csodálat legfelsőbb régióiban mozgó lírai vallomások kerülnek a kötetek élére. A Csokonai-kötetet bevezető tanulmány illusztris szerzője őszinte meggyőződésből fakadó szubjektív reflexiók keretében mutatja be olvasóinak a költőt, akit majdnem teljesen a debreceni kollégium szellemi gyermekének tart; de talán kissé messze megy mégis a szubjektív beállításban, amikor így szól: „Az összetevő és szétszedő műbírálat mesterkedő mutatványai helyett több szolgálatot vélek tenni Csokonai megértéséhez a kulcsadásban a kedves olvasóknak azáltal, hogy a debreceni kollégium rövid történetét ideiktatom. Az anyjáról majd megismerik a gyermeket”. (VIII. 1.) Sajnos, a kollégium történetének ezután következő rövid vázlata semmivel sem hozza közelebb az olvasóhoz Csokonai költészetét, sőt még a kollégium szellemi életéről is itt-ott meglehetősen homályos tájékoztatást ad. Vájjon mennyit kap a jámbor olvasó az ilyen mondatokból: „ő utána (Dézsi András, az első debreceni református tanító után) jött Méliusz Péter, az első és leghíresebb debreceni püspök, aki az elvont, titokzatos szellem világ legmagasabb boltívén, mint égitűz király tartotta diadalútját” (IX. 1.), vagy: „A természet nagy bűvárai: Földi Ferenc, Diószegi s a híres orvos Szentgyörgyi s a még híresebb Veszprémi is ekkor (a 18. század második felében) csapatták fel lelkükből a magyar művelődés égboltjára a lángész kivételes ragyogásait”. (XI. 1.) S talán a tiszteletreméltó szerző is helyet akar kapni az élő magyar klasszikusok sorában, amikor bevezető tanulmánya végén leközli önképzőköri keretek között minden elismerést megérdemlő költői szárnypróbálgatását Csokonairól? Hogy a Nemzeti Színház agilis igazgatója Bánk alakjának homályos részleteiről írt elmefuttatásában óvatosan előkészíti a talajt a műnek a hírlapokban, sőt a parlamentben is szellőztetett átdolgozására, azon — miután a színpad sem vonhatja ki magát a mai könyvtermelés légkörének hatása alól — egyáltalában nem csodálkozunk; de mégis különös, hogy erre az előkészítő munkára éppen ezt a gyűjteményt választotta, amelynek nem utolsó sorban az a feladata, hogy az olvasókat az irodalmi hagyomány tiszteletére nevelje. S a szövegekben éppúgy, mint a bevezetésekben lépten-nyomon mennyi értelemzavaró sajtóhiba bosszantja a magyar klasszikusok élvezetében áhítattal elmerülni készülő olvasót!

Csüggedten, lehangoltam adom vissza a gyűjteményt. A „Magyar Klasszikusok” helyett beszerzem a „Magyar Remekírók“-at, bármi utánjárásba és anyagi áldozatba kerüljön is. A kettő úgy viszonylik egymáshoz, mint Csonka-Magyarország Nagy-Magyarországhoz pedig a közönségnek adjunk módot arra, hogy a magyar irodalom szeretetére nagymagyarországi keretek között nevelődjék.

PUKÁNSZKY BÉLA

AMERIKA ÉS AZ EGYETEMEK

MIÓTA Sinclair Lewis „Main-Street“-jében és André Siegfried¹ „America comes of age” című, eredetileg francia munkájában Amerika, de főleg Európa számára oly kíméletlenül megrajzolták ennek a 120 milliós mammut birodalomnak valódi képét, annak összes erőnyeivel és hibáival, az új világ literátus toliforgatói nem igen jelentkeztek ehhez hasonló bírálatokkal. Ez a két, többé-kevésbé sikerült kritikai munka ismertette meg

¹ V. Ö. a Magyar Szemle 1928. évi II. kötete 2. (6.) számának 190. és következő h. Weis István és a IV. kötet 3. (15.) számának 287. 1. Szerb Antal cikkei.

legelőször Európában a 20. század leghatalmasabb világháborús tényezőjének ezernyi gondját és társadalmi bajait. Különösen ez utóbbi bírálata tárt fel bátran és nyíltan az új világ súlyos problémáit, azokat a problémákat, amelyeket az európai ember azonban még ma is a hihetetlen dolgok birodalmába igyekszik beskatulyázni azon egyszerű okból, mert azt úgy tanulta az iskolában, hogy Amerika: a világ paradicsoma, ahol nincs bú és bánata gond és szegénység; csak öröm és jólét és minden, ameddig a szem csak ellát: fénylő arany.

Nos, ez az arany nem mindenütt fénylik. És nem mind arany, ami fénylik. Különösen mióta időközben a világháború is közelebb hozta egymáshoz az ó- és újvilágnak egymásról igen ferde fogalmakat tápláló millióit. És bár az Unió aránylag csak rövid ideig — mindössze egy esztendeig — vett részt a népek nagy csatájában, ez az egy esztendő tanulságosabb volt számára, mint a nagy felfedezések és a technikai vívmányok egész sora. De az európai is észrevehette, hogy Észak-Amerika a nagy átalakulások korát éli. És észrevehette azt is, hogy nem a business körül van a baj. Itt sohasem kell meglepetéstől tartani. Ebben a tekintetben az újvilág tényleg a kimeríthetetlen anyag- és erőforrások paradicsoma, amely Kalifornia aranymezőivel, Kolorádó legendás kincseivel, Észak és Dél végeláthatatlan gabonatermő földjeivel és ipartelepeivel mindig az első helyet fogja elfoglalni a népek gazdasági koncertjében.

A business, a pénz, a dollár tehát továbbra is úr és az is marad. Ez azonban még nem minden. Már kezdik belátni, hogy ez legfeljebb út a meggazdagodás, de nem „út a boldogság felé”, amelynek egyes állomásait nem a dollár, de nem is a mozi, autó, telefon vagy rádió jelzik. És amint Siegfried is megírta, hogy Amerika minden anyagi jóléte és kényelme mellett sem teljesen megelégedett, azonképpen és egyre rohamosabban növekszik azoknak a száma, akik lázasan kutatják ezt a hiányzó valamit, amely Európában nem hiányzik s amelyet ott, túl a nagy vizen véres történelmi események szültek: úgy neveznek, hogy: sokezeréves európai kultúra.

Mindenesetre nagy idők jele, hogy ez az arisztokratikusan demokrata nép most már leveti lassan magáról a dollárjaitól való elbizakodottságnak színtelenül szürke köpönyegét és legalább hajlandó már elismerni, hogy a más napsugara is legalább ér annyit, mint az ő napsugara. Úgy látszik, mintha megtöri volna a jég s a modern technikai vívmányok kizárólagos bajnoka, az automobil-, mozi- és rádióláz most már lábbadozó betege, a spenglerizmus nagy öröme, de nem teljes igazolására, lassan kezd hozzáidomulni a továbbra is győzedelmes nyugati kultúra levegőjéhez. Mindez azonban csak „úgy látszik”, mert a valóság nagy részben, sajnos, igen kiábrándító.

Mert mintha megint egy újabb lázzal, ez alkalommal: kultúra-és dip-lomalázzal állnánk szemben, amely láz azonban igen makacs és egyelőre nincs az az orvosság, amely a szegény betegnek vissza tudná varázsolni a nyugalmát. Ez bizony felette nehéz feladat, amely rendszerint csak akkor jár sikerrel, ha az „ideális” betegnek az orvosa is ideális. Ezeket a gyógyító ideálokat itt azonban hiába keressük. Az amerikai „ideálok” — ha egyáltalán vannak ilyenek — inkább mérgek, mint orvosságok. A tudomány-szomj és a diploma utáni hajsza elhomályosítja különben csodálatraméltó éleslátásukat, amelynek következtében kultúrájuk tömegkultúrává degradálódik és összetévesztvén a szellemi munka finom szövevényeit és ideális rendszereit megint az üzleti világ; materialista lélektelenségével, a tudományok felszentelt csarnokaiba is lassan behurcolják ennek a romboló szellemnek a miazmáit. Nem veszik észre, hogy az üzleti élet, a gazdasági verseny s „az idő pénz” elmélet anyagi normái nem alkalmazhatók ott, ahol a tudásnak s elsősorban az amerikai szellemi munka fejlődésének akar-

nak új panteont építeni. És nem veszik észre azt sem, hogy kulturális módszereik a tömegművelődés terén a tudomány anarchiáját jelentik, amely valósággal orgiákat ül e különben tiszteletreméltó diploma utáni hajsza nagy forgatagában.

Szerencse azonban, hogy mindezzel csak a tömegművelődés terén találkozunk, — s bár az egyetemek falain belül — mégis nem azokban a tudományágakban, amelyek remélhetőleg, mint eddig is, továbbra is meg fogják őrizni érintetlenségüket. A jogi, orvosi és műszaki tudományok élvezik ezt a privilégiumot. Ide még nem hatolt be a híres amerikai szervező-képesség, helyesebben túlszervezés „efficiency“ elmélete, amely minden szép tervek a sírásója. Ez alkalommal e sírásónak rádió a neve.

Ma már ugyanis a régi, tizenhét próbás történelmi, bölcséleti, művelődéstörténeti és társadalompolitikai stúdiumok területén egyre inkább tért foglal el ez a legújabb úgynevezett „kulturális vívmány“, amelyet hovatovább intézményesen e stúdiumok szolgálatába állítanak. És ugyanakkor nem riadnak vissza attól sem, hogy mindazoknak a többé-kevésbbé iparszerűleg is elsajátítható „mesterségeknek, amelyeket nálunk legjobb esetben a legrettenetesebb magyar szóval: „ismérvének neveznek, a tudomány csarnokában, e komoly stúdiumok keretén belül legális helyzetet és tanári katedrákat biztosítsanak. A helyzet tényleg az, hogy a rádió az egyetemi College-oktatásnak ma már éppen olyan eszköze, mint a tudományos profeszszori munka.

A rádió mellett azonban szóhoz jut az írásbeliség is. A Wisconsin Egyetemnek például 20.000, a Csikágóinak 7.400, a Texasinak 4.500, a City College of New-Yorkinak 5.000, a Kaliforniai Egyetemnek 10.000 ilyen kizárólagosan írásbeli, illetve „rádió hallgatója van, akik sohasem látták egyetemük padjait és „tudományos kiképzésük“ kizárólag levelezés, illetve rádió útján történik. De vegyük sorra ezeket a tényleg fantasztikus „tantárgyakat“, amelyek talán inkább mulatságosak, mint megbotránkoztatók. Legnevezetesebbek a Kalifornia, Kolumbia és Wisconsin egyetemek listái. Itt a következő „tudományokkal“ találkozunk: „A mozi elmélete.“ „A színház, mint üzlet.“ „Praktikus baromfinevelés.“ „A pázsit művészete.“ „A kalapcsinálás elemei.“ „Az asztalterítés művészete(!)“ „A házeladási és ingatlan hirdetés alapelvei.“ „A golfpályák, country klubok és a családi otthonok fejlődésének története.“ „A képes hirdetés és a reklám elmélete.“ „Méhészet.“ „Az áruház tudománya.“ „Az autóvezetés elemei.“ „A bérház-adminisztráció alapjai.“ „Eredményes üzleti felhívások és plakátok szerkesztése.“ „Az egészséges reggeli és a toast (pirított kenyér) készítésének titkai(!)“... és így tovább. Es mindez az alma materek falain belül, a „tudomány nevében“. A Kolumbia Egyetemnek 145 ehhez hasonló tantárgya van. Az Ithakai Egyetem viszont a „Hotel-adminisztrációit is tanári tanszékhez juttatta. Az ohioi ezzel szemben a „Bebalzsamozás“ történetéről és alkalmazásairól hirdet kollégiumot. Valamennyiük között utólérhetetlen azonban e téren a Wisconsini Egyetem, amely „Az emberi éleslátásról és mély gondolkodásról“ talál fel e téren a Citizennek reggelijéhez ily „mély“ tudományokat és filozófiai élet-bölcséletet rádión keresztül.

Mindezeket a hátborzongató adatokat Charles Merz legújabban megjelent „The Great American Bánd Wagon“ című kitűnő munkájában fedeztem fel, amely munkának „Roll your our Diploma“ című fejezete méltán sorakozik azokhoz a pompás kritikákhoz, amelyeket az amerikai népiélek ideges nyugtalanságáról Sinclair és Siegfried oly találóan megörökítettek. Charles Merz könyve, amely ez év februárjában jelent meg aneuyorki könyvpiacon és csak nemrég pár nappal ezelőtt érte meg ötödik

kiadását és százezredik példányát, azt hiszem, hamarosan eljut Európába is és a többi fejezetével is rövidesen meg fogja hódítani az európai publikumot is.

Merz könyvének egyik leglesújtóbb megállapítása, hogy ezeket az egyetemi kurzusokat Észak-Amerika területén összesen több mint kétmillió ember hallgatja, akik valamennyien a kurzus végén megfelelő tudományos képesítést nyernek. De ő sem mulasztja el hangsúlyozni, hogy ez a diploma-éhes műkedvelő hadsereg egyelőre megkíméli a jogi, orvosi és műszaki tudományok területét és hogy egyelőre minden ilyen irányú kísérletezés hajótörést szenved az egyes dékánok elutasító magatartásán. Remélhetőleg nem fog túlhatolni e törekvés a college-ek falain sem és az évszázados múltú nagy amerikai egyetemek levegőjét nem fogja megfertőzni.

E mellett a kétmillió hadsereg mellett azonban van egy másik hadsereg is, amely számra fele az előbbinek. Az Unió 602 egyetemének ez évben pontosan 1,017.533 komoly hallgatója van. Ez az egymilliónyi hallgatósereg természetesen nem említhető egy napon azzal a másik rádiódiák-típussal. Ezek a diákok sokszor nehéz körülmények között keményen dolgoznak és állandóan kapcsolatban vannak az alma materrel. Ők nem ismerik, nem is akarják ismerni annak a másik rádiórendszernek sokszor már tényleg nevetségesség számba menő áldásdús intézményeit és reformjait.

Ez az egymillió diák igen egyenlőtlen körülmények között éli le diákéveit. Talán egy országban sincs meg a gazdag és szegény diák fogalmának ilyen éles elhatárolása, mint éppen itt, a demokrata Amerikában. A dormitoryk intézményén például mindjárt meglátszik, hogy az Unió csak egy esztendeig vett részt a világháborúban. Ezek a dormitoryk bántó luxussal, tényleg inkább kluboknak, mint diákotthonoknak épültek. Mert hogy egy 18 éves freshman(gólya)-nak miért kell két-háromszobás minden elképzelhető kényelemmel (külön fürdőszoba, telefon, zongora stb.) ellátott lakosztályokban lakniok ugyanakkor, mikor egyes diákok (a nagy egyetemek diákjainak legalább háromnegyedrészé) padlásszobákban és egyéb igen szerény körülmények között kénytelenek meghúzódni, mindezt ebben a demokrata országban bizony különösen nehéz megérteni. Ezeknek a dormitoryknak már a külső képe is elárulja, hogy itt laknak az amerikai tehetős familiák csemetéi, akiknek mindegyiknek természetesen megvan a saját autója. Ezek az autók ott sorakoznak a Dormitory Hallok előtt, néha ötvenhatvan is egymásmellett, akárcsak egy előkelő klub vagy kaszinó előtt.

A szegény diáknak mindebben nincs része. A szegény diák sorsa az ó- és újvilágban úgy látszik egyformán keserves. Itt is kenyérkereset után kell néznie, hogy a rettenetes drága tandíjat (átlagosan 400 dollár, cca 2.400 pengő!) és a legalább még egyszer ekkora megélhetési költségeket fedezni tudja. És tényleg se szeri, se száma azoknak a diákoknak, akik a „Financing a Diploma“ gondjaitól üzve, szabad idejüket bankokban mint gyors- és gépírók, vagy mint gyermekfelügyelő házőrzők töltik. Itt ugyanis, minthogy az amerikai általában nem tart cselédséget, rendes szokás, hogyha a szülők este színházba vagy társaságba mennek, gyermekeiket (gyakran a pólyás-gyerekeket is) ilyen szegénysorsú egyetemi hallgatók gondjaira bízják, akik aztán ott virrasztanak, tanulva, olvasva a gyermekek mellett. De nem ritkák a diáksorban lévő vasúti, villamos, valamint autóbusz alkalmazottak sem. Még bridge-tanító is akad közöttük, aki egész szépen megél abból, hogy hetenként három-négy előkelő helyen a ladyket és gentlemanokat e kártyajátékra megtanítja. Ezek rendszeren mind délutáni foglalkozások (4 órától 8 óráig), amelyek azonban szép anyagi segítséget (heti 12—15 dollárt) biztosítanak. Vannak azután egészen fantasztikus, tipikus amerikai kereseti lehetőségek is. Ilyen például a természetbeni soffőr. Az amerikai

ugyanis általában nem tart soffört. Még a gazdagabbak között is sok akad, aki a saját maga sofförje. És minthogy a városon kívül a villájukban laknak, szükségük van valakire, aki esténként, mikor már kissé mámorosak, a klubjaikból hazaszállítja őket. Ezeknek a sofförje egy-egy diák, aki mindennek ellenében gazdája házánál ingyen éjjeli szállásban és reggeliben részesül. Reggeli után azután megint behozza a városba a gazdáját, aki rohan a tőzsdére, ő maga pedig az egyetemre. Ez is csak itt lehetséges. A karácsonyi és újévi időszakokban viszont a posta megnövekedett forgalma is felszippant jó egynéhány száz egyetemi hallgatót. A rádió szintén bőséges munkaalkalmat nyújt a szegény diákoknak. Éppen így a színházak s a mozik is. Aki nyelveket tud, az a nagyobb hotelekben heti 25—30 dollárt, vagy még ennél is többet megkereshet. Kereseti lehetőség tehát van szép számmal, azonban sohasem elég. A kereslet legalább még egyszer akkora, mint a kínálat.

A gazdag és szegény diákok csak egy tekintetben egyeznek meg. Hogy egyformán naivak és sportrajongók. A hét vége felé már alig bírják kivárni a szombat délutáni rugbymatchet, amikor azután kedvükre kiordíthatják magukat ezeken az úgynevezett sportjátékokon, ahol nem is annyira a sport a fontos, hanem hogy melyik csapat tudja a másikat jobban agyonrúgni. Hogy egy-egy ilyen game-nek semmi köze a sporthoz, az biztos. Jellemző erre a tömegőrületre, hogy a tavalyi év folyamán például 30 millió nézője volt ezeknek a meccseknek és 80 millió dollár értékű belépőjegyet fogyasztottak el. Hihetetlen, hogy mi mindenre van pénzük és hogyan képesek egy-egy ilyen egymást intézményesen agyonrúgó mutatványon 50—60 ezren, egymáshegyén hátán, olykor szakadó esőben is résztvenni és úgy ordítani, hogy csak úgy rengenek bele Cambridge és Boston öreg falai. És a szegény diák is inkább nem eszik aznap, de a két dollárját (ennyibe kerül a legolcsóbb jegy, cca 12 pengő!) a game-re költi. Boldogtalan volna, ha nem lehetne jelen. A prohibíció következtében felgyülemlett energiát úgy látszik ezek a meccsek vannak hivatva levezetni. Ilyenkor ezután egy hétre alaposan kiordítják magukat és hat napig megint rendes emberek. Olykor-olykor természetesen a prohibíció nagyobb dicsőségére és a meccs örömeire kissé felöntenek a garatra és végigkiabálják a városok utcáit, s ha rendőrt látnak, mindig az amerikai himnust éneklük. Ilyenkor a rend őre is velük énekel. Általában az efféle ártatlan diákmóka itt nem minősül „kilengésének”.

A munkanapok alatt azonban ott görnyednek egész nap a tantermekben, könyvtárakban és rendületlenül cipelik hátukon kis zöld zsákokban kilószámra a könyveiket. Hogy miért zsákokban és miért lehetőleg az összes (cca 15—20 kilónyi) könyveiket, ez általában rejtély az európaiak előtt. Úgyszintén az is, hogy miért jegyzik le gyorsírással teljesen mechanikusan, gépszerűleg (sokszor értelem nélkül) a professzor összes szavait, talán még a köhüntéseit is és hogy miért csakis az olyan ötszázlapos naplójegyzet az egyedül üdvözítő, amely lehetőleg három dollárba kerül és mint egy lexikon, díszes bőrkötésbe van kötve? Könnyen meglehet, hogy mindezt az úgynevezett „Cooperative Sodety“-k rendezik így, amelyeknek ez felette pompás üzlet. Ezek a Societyk itt is inkább önjóléti, üzleti vállalkozások, mintsem diákjóléti intézmények. Itt egy-két ifjúsági „bennfentes“ meggazdagszik a diákok pénzéből. Ezzel szemben minden kétszer olyan drága, mint a nagyvárosok nyílt üzleteiben. De a kis diák — akinek különben sincs fogalma a dollár értékéről — el sem tudná képzelni, hogy méregdrága könyveitől kezdve összes szükségleteit ne itt szerezze be. Hihetetlen, mi pénz vándorol át ezeknek a Cooperadv Societyknek a retortáin s hogy ezek mennyire terrorizálni képesek a diákságot. Ez is csak itt lehetséges.

Az amerikai diákat általában erről lehet megismerni: á zöld zsákjáról és hogy minden tücsköt-bogarat összevásárol. És arról, hogy a professzoraival

rendesen zsebetett kezekkel a szó-szoros értelmében szócsatázzik. Egy „Sir“ vagy „Please“, vagy „Mr. X“ még véletlenül sem csúszik ki ilyenkor a száján. Az európaiak előtt persze mindez igen furcsa, akik ilyenkor nem tudják, hogy mit csodáljanak jobban, a diákok modortalanságát vagy a professzorok türelmét és idegeit. Tényleg bámulatos, hogy még a leghíresebb és legtekintélyesebb tudósok sem jönnek ki soha a sodrúkból és szent nyugalommal válaszolgatnak a többnyire igen kétes értékű kérdésekre. De csodálatra méltó a politikai magatartásuk is.

Különösen ilyenkor, elnökválasztás idején, a tanárok erősen exponálják magukat egy-egy párt mellett, de ugyanakkor az ellenvéleményt is tiszteletben tartják. Valóságos ünnepnap számba megy, amikor diákjaikkal együtt az elnökjelöltek felett úgynevezett „bírálmítig“-eket tartanak. Ez is csak itt a szabad Amerika földjén lehetséges, hogy 18—20 éves gyermekek egy-egy ilyen politikai diák-népgyűlésen nagyképű, éretlen szónoklatokkal érdekes politikusokat két vállra fektessenek. „Érdemes-e Hoover az elnökségre“, — „Lehet-e Smith elnök, habár katolikus?“ s egyéb ily sületlen címeikkel hirdették még a múlt héten is mítingjeiket. S a nagy arénák az nap szűknek bizonyultak. Végül is a legtöbb egyetemi városban nagy többséggel érdekesnek minősítették Hovert az elnökségre. És megállapították, hogy Smith katolikus mivolta nem kizáró ok. Jó Alfréd Smith (aki azóta már megtudta a felnőtt emberek véleményét is) — ezeken a napokon biztosan megnyugodva hajtotta fejét álomra.

A professzorok politikai helyzete alig különbözik a diákok zajos korteskedésétől. Minden elnökválasztás idején két nagy pártra oszlik az egyetemek tanári kara. A nagy egyetemek (Kolumbia, Harvard, Yale, Michigan, Princeton stb.) legnagyobb részét a demokrata párttal tartották, a Pacific óceán partján és az északi vidékek, Kalifornia és San Franciskóval az élükön viszont a Grand Old Party-ért, a republikánusok jelöltjéért lelkesedtek. A tanári kar általában Smith mellett, a diákság nagy többségben Hoover mellett foglalt állást. És mindkét tábor reggeltől estig politizált. Ez is csak itt lehetséges. A washingtoni kormány úgy látszik, nem veszi valami túlságosan komolyan az efféle politikai társasjátékokat.

A tanárok helyzete mindennek ellenére sziklaszilárd, ők különben is annyira kimagaslanak ebből az elanyagiasított business világból, hogy senki sem veszik rossz néven tőlük, ha a diákjaikkal négyévenként egyszer ilyen-mikben is részt vesznek. Ezek a professzorok mindenütt ott vannak. Igaz viszont, hogy a gondtalan és tudományos búvárkodást lehetővé tevő megélhetésük itt is pompásan biztosítva van.¹ Kizárólag az ő személyes varázsuknak és tekintélyüknek tulajdonítható, hogy az amerikai egyetemek évről-évre terjeszkednek, gazdagodnak és hogy a mecénásoknak egész serege jóformán versenyez abban, hogy az áldozatkészség terén melyik tudja túllicitálni a másikat. Minden egyes egyetemnek megvan a maga tíz-tizenöt házi patrónusa (milliomosok, bankárok, ügyvédek, orvosok, kereskedők stb.), akik minden esztendőben jó pár ezer dollárral, vagy új tanszékek felállításával, szemináriumok, könyvtárak, múzeumok és laboratóriumok berendezésével mozdítják elő az egyetem fejlesztését. Sokan, évről-évre újabb és újabb ösztöndíjakat alapítanak.² Így minden egyetem-

¹ A Harvard Egyetem tanári fizetései például évi 6000 dollárnál (cca 36.000 P) kezdődnek. 5—10 éves professzorok 8—10.000 dollár, a doyen professzorok 12.000 dollár fizetést húznak. Ugyanennyi a Dean (dékán) fizetése is. Az egyetemeknek itt rektor helyett elnökük van, főúri természetbeni lakás és cca 15—20.000 dollár élvezetével.

² Az Egyesült-Államok egyetemem jelenleg élvezett ösztöndíjak száma: 217.542 (évi 200 dollártól 2.000 dollárig).

nek megvan a maga házi Rockefellerje, aki áldozatkészségében nem ismer határt. Rendesen az illető egyetem volt hallgatóinak sorából kerülnek ki ezek a patrónusok, akik így róják le hálájukat egykori alma materük és professzoraik iránt. Kamatostól visszafizetik a nyert diplomájukat s ezzel az egyetemek gondtalan életét és fejlődését biztosítják. Ez az egyetlen szép gondolat, amely ebben az elrádiósodott egyetemi rendszerben csodálatos módon szóhoz jutott. De ez is csak a dollárjai révén.

Ezeknek a mecénásoknak segítőkése teszi lehetővé az idén kivétel alatt álló hatalmas méretű egyetemi építkezéseket, amelyek közül elég talán a két leghíresebb jogi fakultás terjeszkedését megemlíteni. A Harvard és Princeton Egyetemek ez idén építik fel jogi iskolájuk újabb nyolcemeletes palotáit. A Harvardé ötmillió, a Princetone kétmillió dollárba kerül. Persze ezeket a hatalmas összegeket is mecénások adták össze. És áldozatkész mecénások ösztöndíjsai fogják azokat benépesíteni.¹ A Newyorki Egyetem is csak nemrég nyitotta meg újabb 13 klinikai intézetének kapuit. Milliárdokat nyelnek el ezek az egyetemek, amelyeknek könyvtárai, múzeumai, olvasótermei azonban bátran felvehetik a versenyt az európai intézetekkel. És ezek az olvasótermek, könyvtárak, múzeumok állandóan, késő estig zsúfolva vannak.² Úgy látszik sohasem fognak tudni belőlük eleget és elég tökéleteset építeni.

Ugyanez jellemzi különben a komoly (nem rádió) tanítási módszerüket is. Különösen a jogi oktatás terén hivatkozhatnak igen tiszteletreméltó eredményekre. A német rendszerű (általunk is adaptált) kizárólagosan elméleti rendszert az utóbbi évek folyamán teljesen elvetették. A jogi oktatás mai rendszere kizárólag a „Case-system“ (egyres jogi esetek vizsgálati módszere) jól bevált intézményen alapszik. A kezdő jogászt nem tömik tele sem a római jog³ némi jogbölcseleti tudást is feltételező dogmaival, sem a tisztán elméleti, tételes jog száraz anyagával, hanem minden téren, a magán-, köz- és közigazgatási, kereskedelmi és nemzetközi jog területén kizárólag egyes jogi esetek, bírósági ítéletek s egyéb jogi eljárások és a vonatkozó peranyagok esetszerű ismertetésével és analizálásával mutatják be ezeken a praktikus példákon az egyes jogszabályok tulajdonképpeni értelmét és értékét. Így, az itteni joghallgatók igen hamar átesnek az első év nehézségein és egyre több és több tapasztalati példa, jogeset feldolgozásával játszi könnyedséggel jutnak el a római jog filozófikus jogtételeinek vizsgálatához. Ez a munka már kiművelt jogi gondolkodást igényel s ez egyúttal a lépcső a „Bachelor“, „Master“ vagy „Doctor“ képesítések felé. A professzorok tankönyvei is kizárólag ilyen jogi esetek tárházai (Case-books), tele érdekesnél érdekesebb jogi esetekkel, amelyek a jogtudományt még azok előtt a hallgatók előtt is megkedveltetik, akik az első időben talán kissé közömbösen, vagy egyáltalán minden rokonszenv nélkül, viseltettek jogi stúdiumaik iránt.

A szemináriumi rendszer is teljesen amerikai ízű. Minden szeminárium egy konferencia, egy-egy ad hoc jogi kérdésnek praktikus megvitatása, lehetőleg minden sablon mellőzésével. Valamennyi szeminárium közül a nemzetközi jogi talán a legtanulságosabb. Ennek tagjai csak graduált (már

¹ Chester D. Pugsley bankár, legutóbb 500.000 dolláros ösztöndíj-alapítványt tett a Harvard külföldi hallgatói számára. A jövő évtől kezdve 60 külföldi ország egy-egy ilyen (valószínűleg 1.000 dolláros) ösztöndíjast küldhet a Harvard jogi iskolájába.

² Itt a könyvtárak, múzeumok, olvasótermek mindennap (vasárnap is) este 10 óráig vannak nyitva. Este 6 és 10 óra között zsúfolva vannak. Hálunk 6 óraker becsukják őket.

³ A római jog itt „graduate“ tárgy, tehát csak a három egyetemi év elvégzése után, csak a doktorjelöltek részéről hallgatható.

kész, doktorált) hallgatók lehetnek, legnagyobbbrészt külügyi tisztviselők, nemzetközi jogi tanácsadó- vagy döntőbíró-aspiránsok, végül a tárgy tanár-jelöltjei. Ezekben a szemináriumokban rendszeren tíz-tizenöt külföldi nemzet is képviselve van s így már csak összetételüknel fogva is a legérdekesebbek; itt minden hallgatónak módjában áll praktikus példákön megtanulni a modern nemzetközi jogot, amely végeredményben nemcsak az egyes nemzetek egymásközötti érintkezésének, hanem közvetve minden állam belső életének is egyik fundamentuma.

Ennek az oktatási rendszernek az amerikaiak szempontjából van azonban egy igen gyenge oldala. Nevezetesen az, hogy a bennszülött derék gentlemanok nem hajlandók általában saját anyanyelvükön kívül legalább egy-két külföldi nyelvet, de még a franciát sem elsajátítani. Valóban száználmas látvány, hogy a már említett dollár-elbizakodottság, „az egész világ a mellényzsebemben“ elmélet, mint teszi lehetlenné ezeknek a különben pompásan felkészült yankeeknek a nemzetközi jog általános és egyetemes feldolgozását. És ennek a nehézségnek maguk a professzorok is tudatában vannak. Az amerikai nemzetközi jogi professzorok minden évben egyszer-kétszer összejönnek Washingtonban a nemzetközi jogi oktatási kérdések és a nemzetközi jog immár halasztást nem tűró kodifikációjának megtárgyalására. A legutóbbi ilyen washingtoni konferencián az Unió leghíresebb öt nemzetközi jogi professzora: Philipp Marshall Brown (Princeton Egyetem), Joseph. P. Chamberlain (Kolumbia Egyetem, Newyork), Edwin D. Dickinson (Michigan Egyetem), Manley O. Hudson (Harvard Egyetem) és James Brown Scott (Georgetown-Washington, „School for Foreign Service“) nem csináltak titkot belőle, hogy a jövőben csak azoknak az amerikai gentlemanoknak engedik meg a nemzetközi jogi tanulmányok folytatását, akik legalább franciául vagy spanyolul tudnak. Ez utóbbi nyelv tudásának Dél-Amerika szempontjából van igen nagy jelentősége. Kemény határozat, amely sokakat fog érzékenyen sújtani, de a professzorok is kezdik már érezni annak a helyzetnek reájuk nézve szégyenteljes és túrheterlen voltát, hogy a nemzetközi jogi egyetemi munka kizárólag a 3—4—5 nyelvet beszélő európaiak zsákmánya legyen. S ezek a jó európaiak azután tényleg le is aratnak itt is és mindenütt minden learathatót.

Hogy ezek az európaiak milyen jelentős tényezők az itteni egyetemeken, azt mi sem bizonyítja jobban, minthogy az Unió összes egyetemein évente megforduló cca 8.000 külföldinek több mint a fele európai s hogy ezek az európaiak mindenütt ott vannak és mindenütt az amerikaiak előtt.¹ Pedig a végleges elhelyezkedési lehetőség nemhogy az európainak, de még az amerikainak sem megy könnyen. Vannak területek, — a legutóbbi évek folyamán éppen a jogi pályák ezek — amelyek állandóan ostromlott, de bevehetetlen várakhoz hasonlók. De a tanári, orvosi és műszaki pályákon sem ismeretlen fogalom ez a túlsúfoltság. És mégis mindenki diploma után szaladgál.

A tudomány utáni ideges tolongásnak, a nagy diplomahajsának úgy

¹ Az Institute of International Education (Newyork) Eight Annual Report, Bulletin 4, 1927. adatai szerint az elmúlt egyetemi év folyamán összesen: 7.541 külföldi látogatta az Unió egyetemeit. Ezek közül a legtöbb kínai volt: 1.298, utána sorban Kanada következik 982 hallgatóval, majd Japán 763 és a Philippi-szigetek 745 hallgatóval. A többi cca 3.800 külföldi európai volt. Az európai, országok szerinti megoszlás a következő képet mutatja: Belgium 40, Bulgária 38, Csehszlovákia 52, Dánia 41, Görögország 66, Hollandia 42, Magyarország 47, Olaszország 89, Norvégia 71, Lengyelország 73, Oláhország 28, Jugoszlávia 16, Ausztria 38, Spanyolország 42, Svédország 54, Svájc 66, Törökország 26 — a legnagyobb arányszámmal szerepelnek: Franciaország 103, Németország 183, Oroszország 340 és Anglia 359 hallgatóval (legnagyobbbrészt indiai, délafrikai, ausztráliai és ir-skótországi hallgatók.)

látszik, itt nincs határa. De hogy ez így van, annak részben maguk az egyetemek is okai. Hiszen az egyik oldalon ott állnak a mecénásaikkal és az egyre bővülő épületeikkel, amelyek mint modem szirének csalogatják magukhoz a tudományéhes műkedvelők milliányi csapatát. És ennek a másik oldalon álló nagy csapatnak nem kerül nagy megerőltetésébe, hogy a csábításnak eleget tegyen. Ez annyival is könnyebben megy, mert a tömeg különösen meg van győződve arról, hogy ez a fejlődés helyes iránya.

Az egyetemek azonban már mintha éreznék, hogy ennek a nagy kulturális tolongásnak esetleg tíz év múlva rossz vége is lehet, ők maguk is tétován állnak a titokzatos rejtegy előtt: mi lesz majd tíz év múlva, amikor majd tízmillió ügyvédnek, bírónak, orvosnak, tanárnak, mérnöknek elhelyezkedési harca végül is ki kell, hogy robbantsa ezt a most még lappangó intellektuális anarchiát?

A nagy tömeg azonban sokkal inkább a mának él, semminthogy minderre gondoljon. Es egyelőre megállás nélkül rohan a diplomái után. Mert a legtöbbször nem is elégszik meg egy-kettővel, különösen, aki az „efficiency“ terén szakember. A rádió távhallgatók szörnyű csapata — amely bátran nevezhető az intézményes tudománytalanság és félműveltség vezérkarának — ezekből az egy diplomával ki nem elégített modem alchimisták sorából kerül ki.

Ezeknek a lázas idegessége azután ráragad a többi polgárokra is, akik azonban nem veszik észre, úgy látszik nem akarják észrevenni, hogy az a ruha, amelyet viselnek szűk is, meg bő is nekik, általában nem nekik való, nem reájuk szabták.

És összezavarva a civilizációt a kultúrával, azaz valóban nagy fiaiknak: Edisonsnak, Lindberghnek és társaiknak óriási teljesítményeit a tudományos kultúra évezredekken át kikristályosodott misztikumával, — hátukon a könyves zsákokkal — stílszerűen, mint soha ki nem elégített mártírok rohannak a szívérvány vége után.

De nem veszik észre, hogy ennek a szívérványnak nincs vége. És ha van, — a fénye akkor is — Európa felé mutat. És hogy ezt az egyet nem lehet csak dollárral és rádióval elérni.

Boston, 1928 november.

CZAKÓ ISTVÁN

A JÖVŐ KÉRDÉSEI¹

1. Arisztokratizmus és oblomovizmus

MAGYAR FÖLD a tespedés földje. A magyar élet hallgatag, néma, mint az enyészet, a temetők csendje. És a halál előtt menekülőkből néha fél-feltört, kicsordult az ősi kérdés, az ősi könny; egy bús „Miért is? Miért is?“ Erre a számonkérésre, a nembánomos, akaratahullott, — halálraítélt — szebbrehivatott életek fájó kérdéseire válaszol: az oblomovizmus.

¹ Ilyen cím alatt próbáljuk meg időnként olyan kisebb cikkek összeállítását, melyek a magyarság jövő problémáit fogják meg, vagy pedig felfogásukkal, érvelésükkel tanulságokat szolgáltatnak arra nézve, hogyan képzelik el egyes társadalmi, műveltségbeli vagy korbelileg határolt csoportok a magyar jövő egyes kérdéseit. Az itt kifejezett nézetek nem fogják minden esetben a szerkesztőség nézeteit képviselni, de alkalmas adnak arra, hogy később külön cikkekben elővegyük az egyes problémákat, s azokat a Magyar Szemle szokása szerint, több oldalról, egyetemesebb magyar szempontokat alkalmazva nézzük meg.

A jelen két cikket több szempontból is igen tanulságosnak tartjuk. Mindkettő az úgynevezett harmincévesek köréből származik és egymástól diametrálisan eltérő problémakeresésével és felfogásával, főként érzelmi irányával bizonyítja a forrongást,

Goncsárov Alexandrovics Iván (1813—1891) homéroszi finom részletezéssel rajzolja meg az orosz természet alapvonását „Oblomov“ című regényében, amelyben az író az életnek két örökön ismert típusát mutatja be. Az egyik — Oblomov — ez a fáradt arisztokratikus jelenség, aki hasztalan bánkódással az akarat csodálatos hatalmán töpreng és soha, de sohasem tud valamit véghezvinni. Oblomovban elállt az élet lüktető verése, az ő kékvérű melanchóliája eltemeti a lélek minden nagyratörő készülődését. Az elkényeztetett, elhibázott nevelésnek szálnalmas élheterlen típusa marad. És csak tervez, csak álmodik, csak alszik és haldoklik folyton. Mi a rokonszenv könnyeivel nézzük őt, mint mindazokat, akikben ott élt a szépnek, a nemesnek egy gyönyörű ígéréte, amely sohasem tudott megvalósulni. Magyar mea culpával, önsajnálattal szeretjük azt az Oblomovot, aki fájdalmasan érezte, hogy benne, mint valamely sírban valami szép, fényes jóra valóság van eltemetve, amely talán meg is van halva, amely úgy fekszik, mint az arany, rejtőzötten a hegy mélyében, mintha egy Valaki odarejtette volna. Álmodok, amelyek sohasem tudnak teljesülni, akaratok, amelyek sohasem tudnak tetté válni.

Evvél szemben áll a regény másik alakja, — Stolcz — ez a törtető akaratember. Merő csont- és izomember, akinek még felesleges mozdulatai sincsenek; a munka az élete és istene. Oblomovnak arra a gúnyos megjegyzésére: „Akkor hát mikor akarsz élni? Miért akarsz az egész életben kínlódni?“ Büszke mosollyal feleli: „Magáért a munkáért, semmi egyébért. A munka az életnek — legalább az enyémnek — a formája, tartalma, eleme, célja, íme, te kirekeszted a munkát az életedből. S mire jutottál?“ Stolcz a mi ideálunk. S mégsem szeretjük, talán csak azért, mert nem szánhatjuk, vagy talán mert irigyeljük az ő vörösvérű szangvinizmusát, amellyel keményen gyűri le az élet problémáit. És Stolcz érzi is öntudatosan, hogy ő a kor típusa, az „eljöendő új hatalom“.

Ez a két típus úgy áll egymással szemben, mint a boldogulás problémáinak két megtestesítője. Ugyanaz a probléma választja el őket egymástól, amely ott él az eltunyult nyárspolgár és a munkásproletár között, az európai és amerikai között, mindent összevéve: az arisztokrácia és a parvenük között.

Előre bocsátandó azonban, hogy az arisztokratizmus szó itt nem politikailag lejáratos vonatkozásaiban, sem nem az irigyelt és gyűlölt karakterisztikumjaival értendő, hanem hangsúlyozottan mint az egyéniségnek gene-

mely az ifjúságot megzavarta, s melyből egységes akarat nagy kérdés, mikor születethetik. Az első cikk társadalmunk mai forrongásában az eddigi magyar társadalom halálát látja, keserű, siratja, a másik pedig egy fiatalosan lelkes útkeresésről számol be, mely vissza annál kevésbé néz, mert nem hiszi el többé, hogy az eddigi oly szép és siratandó volna, minőnek az első cikk lerajzolja. A magyar faj halálán kesergés ma különböző oldalról hallható, s inkább mint társadalmi tünet, semmint objektív megállapítás értékelhető, amire különben alkalmilag vissza fogunk térni. A második cikk egy előadásorozat referátuma: a benne közölt előadások lehetnek részben problematikus értékek — azzal az egész hibás konstrukcióval, mintha a magyar paraszt valami „turáni-szláv“ kultúra terméke volna és mintha felemelkedése az euráziai közösségbe visszatérés, Nyugattól elfordulás által volna csak lehetséges, jövő számunkban foglalkozunk. Egészükben egy nevezetes tényt revelálnak, a mai ifjúság érdeklődésének egy speciális új irányát, amely persze csak kezdetiben szemlélhető, egyelőre még csak kontemplatív, akadémikus és nem érte el azt a fokot, melyre például a csehszlovákiai magyar ifjúság már eljutott. Nagy tévedés volna, ha a magyar parasztot az intelligens ifjúság Ázsiába akamá visszavezetni, vagy pedig egy turanoszlavizált parasztállam fantomjával foglalkoztatná, — a leszakadt terület ifjúsága itt is példa lehet e téren elmaradt trianoni ifjúságunknak: a csehszlovákiai magyar „sarlósok“ elsősorban magyar és európai kultúrát visznek be a falvak közé, melyekben a saját magyarságuk megerősítését is keresik. Mindez a jövő kérdése, a mostani vitaest kétségtelenül öröndetes első lépés volt, mely még nem határozta meg a jövő irányait,

rációkon keresztül elért kristallizációja. Tehát az észnek, a szívnek, az ízlésnek, az élet leélésének, szóval az átfinomult léleknek egy felsőbbrendű megjelenési formája; egy olyan reinkarnált típus, amely a szolgaságnak, az elnyomatásnak nemzedékeken át kísérő bélyegét a lelkén nem érezte. És így az élet legtökéletesebb szabadságában fejlődött széppé, okossá és jóvá. Ezt a fogalmat még a legjobban megközelíti az angol: gentleman szó, de tökéletesen kifejezi a görög: kalokagathosz.

Ebben az arisztokratizmusban beteljesedett a természetnek folytonos tökéletesedést célzó munkálkodása; s miután az eszme vagy a típus mint végcél létrejött, az örök gondviselés, az élet: elállítja a működtető, az ambicionáló erőt s beáll az enyészet, a degeneráció: az oblomovizmus. Az Oblomovok mindig arisztokraták és így az oblomovizmus nemcsak orosz vagy magyar privilégium, hanem az időszakonként arisztokratává kifortt egész emberiség tragikumája. Az élet, a történelem körforgásaiban mindig megjelent ez a Fátum által halálra ítélt típus. Róma fénykorán ott búsong a sztoikus bánat és még messzebb menve, a bánatos buddhizmushoz jutunk, mint a legarisztokratikusabb valláshoz. Ezek a korok mind: egy bölcsességben és szépségben kikristályosodott korral jelentkező élettagadást, bánatos elmúlást kereső gondolkozást mutatnak. Mintha az ős szimbólum: a tudás fájának átka folytonosan üldözné az emberiséget.

Az oblomovizmus a természet halálos ítélete és Oblomov szomorúan töpreng az ő előre megrendelt tragikumán. „Igen, valamikor — így szól egy helyen Stolczhoz — talán és is ábrándozhattam, suttogtam a jövőről, terveimről, gondolataimról. Mindaz valahol bennem meghalt, soha többé vissza nem jó. De hová lett mindez, megfoghatatlan. Hiszen engem sem viharok, sem rázkódások nem értek, nem vesztettem el semmit, lelkiismeretemet semmi teher nem nyomja, tiszta az, mint a kristály, semmi csapás nem ölte meg bennem a becsvágyat, csak úgy kivész belőlem minden, az Isten tudja miért.“... így igyekezett egy önmagán kívül sejtett bűnbakot keresni s arra fordítani a szemrehányások élet. De kire?...

A természet, miután saját gyönyörködtetésére, szépségimádatában megmintázta és kicsiszolta az ő „Új típusát“, beleoltja azt az élehetlenség, az oblomovizmus halálthozó bacilljisaival és visszarúgja a sárba és azután egy még újabb típusért, egy új célért: az új kalokagathoszokért friss anyagba nyúl, az új matériába: a parvenük értékes millióiba! És a parvenük lesznek azok, akik az arisztokrata meddséggel és élehetlenséggel szemben győzelmes termékenységgel és élniakarással indulnak az életbe. Ezek a forradalmárok, akik hivatva vannak a győzelmükkel és a kereszteződéssel a petyhüdt arisztokrata vért felfrissíteni. És ezek alkotnak, gazdagodnak, rabolnak és győznek, mert ők a természetnek az életet szomjazó, lefojtott, felszabadított őserői. Ezek az új élet könyörtelen egoistái. Az ő vakmerő arcuk mosolygós és egészséges és győznek, amíg arisztokraták nem lesznek.

Az arisztokratizmusnak ezek a trónkövetelői, ha eléggé erősek és hivatottak arra, hogy az általuk felszabadított erőket és az őket felemelő hatalmakat újból lefékezzék és a gépet egy zökkenéssel tovább forgassák, akkor ők maradnak az élet urai, az új arisztokraták az új helycseréig; de ha gyengék, akkor elpusztulnak, mint ahogy elpusztult a hellén és a római demokrácia. Az ő jövőjük az oblomovok halálát jelenti s így születik meg az oblomovizmus halálsejtelmes fájdalma: az átfinomult lelkek melanchóliája; a nyári éjszakák tiszta virágos haldokló borongása.

Minden, ami csak okos, szép és jó volt ezen a földön, annak mostanában oly gyorsan kell elpusztulnia és a föld gőgös urai vadak, erőszakosak és bűnösök maradnak. Az igazak, jók lassú, csendes elmúlását nem figyelték

nem érezték, nem szenvedték meg annyira soha, mint mostanában. Mindezt egy rövid életidőnek szűk, emberileg korlátolt szemszögleteiből nézve úgy szenvedjük végig, mint valami fájó lidércnyomást és meglapulva sejtjük, hogy valamit elkövettenek velünk, amit mi sohasem akartunk. Ki teszi ezt velünk? Sátán, Isten vagy: ember? Nem, mi „emberek“ sokkal jobbak vagyunk, mint azok a gyalázatosságok, amelyeket elkövettünk.

És ezek a rettenetességek egy generáció életének öncéljain túlemelkedve tekintve megszeliődnek, egyszerűkké és érthetővé válnak: valahogy egy etikai princípiumot sejtünk abban, hogy a fátum a megtisztult típusokat a kalokagathoszokat a küzdelem színterévé változtatott földről mentői előbb elragadja. És az elközelgő jövődön át megismerjük a természet Janus-arcának szelídebb segítő vonásait. Egy új princípium korát, amelyből újból végigömlik az istenek örök derűje: de amelyben az emberek tovább szorgoskodnak, de eleinte csak az eszükkel, a szívükkel még nem hatolhatnak be az új világ lényegébe. De majd ők is kifornak a mély szenvedéseken keresztül egy sokkal szebb kalokagathosszá és oblomovizmusuk kinövésein át megkapják a szomorúságnak azt a testvéri csókját, amely képessé fogja tenni őket, hogy csak egy pillanatra megérinthessék az istenséget és örökre higgyenek a világ isteni misztériumában.

És az elmondottakon át jutunk el napjaink legaktuálisabb problémaanyagához. Mert az oblomovizmus tragikumán át kibontakozó rejtett törvény parancsa nyilvánul meg: Európa hegemoniáját fenyegető parvenfi Amerika törtetésében, a francia gloire-t veszélyeztető ifjú Olaszország hatalmi törekvéseiben, az egyes keleteurópai államalakulatok kiképződésében, sőt a parvenü kisantant-államok átmeneti megjelenésében is.

Másrészt a feltörő parvenü erőkre felállított törvény megnyilatkozásait igazolja: a fehér faj imperializmusa ellen irányuló színes mozgalmak erősödése; a letűnt királyságok helyébe lépő diktatórikus államalakulatok; a gazdasági, politikai és faji rétegekben észlelhető szociális eltolódások; az antiszemita és fajvédő mozgalmak, az intellektuális osztálynak tragikus sorvadása; korunk tekintélyrombolása; az új társadalmi osztályoknak az élet minden vonatkozásaiban megnyilvánuló etikai, művészeti ízlés züllesztése, a jazz-, mozimánia-, sporthéroszok ünneplése; az abszolút művészetet háttérbe szorító parvenü iparirodalom és a mindennapos életek kis korlátái között lefolyó új elhelyezkedéseknek felsorolhatatlan millió és millió tragikuma.

Így éljük át napjainkban azt az elrendeltetett helycserét, amelynek a történelmi idők körforgásaiban törvényszerűen meg kell ismétlődnie. És ennek a kinövéseire világít rá Czeretelli-nek, a Kerenszky-kormány szocialista miniszterének a „neokapitalista“ Oroszországra vonatkozó szenzációs leleplezései, valamint Trockijnak a parvenü kulakok és nepmenek uralmára vonatkozó vádjai; egyben Keyserling „Das Spektrum Europas“ című munkájában az „úr-népekre“ felállított szociális színeképe. Végül az arisztokratizmus és oblomovizmus problémáján át így lesz érthetővé a F. Nietzsche, H. G. Wells, B. Shaw és Keyserling írásaiban beígért sofförtípus és új embernek eljövetele, aki csak átmenetileg győzedelmeskedhetik a shakespeare-i „every inch a king“-i emberen, mert a helyét csak úgy tarthatja meg s a rendeltetését csak úgy töltheti be, ha ő is „minden ízében királyi“ emberré lesz.

Az „Oblomovok“ letűnő világa helyébe így lép a „Stolczok“-nak akaratlan és munkán felépített világa. És jaj azoknak, akik az új kor parancsát meg nem értik és elaludták az életépítés idejét, de jaj azoknak is, akik a láthatatlan kézben tartott mérlegen nem találtattak méltóknak arra, hogy az új emberértéket méltón betöltsék.

S az elmúlt időknek minden megsiratott szépsége dacára hinnünk kell tehát e „Stolczoknak“, mert ők egy nagy ígéretnek az új emberei, ÖTK az előfutárai a könnyeinkből és gyászainkból megszületendő: felsőbbrendű embereknek.

CSEBI POGANY BELA

2. Előadássorozat a magyar parasztprolémáról

A BARTHA MIKLÓS TÁRSASÁG, mely a háború utáni magyar ifjúság törekvéseinek képviselője, a magyar falu problémáinak és a parasztság szociális kérdéseinek tanulmányozására nemrégben faluszociálpolitikai bizottságot alakított azon célból, hogy a háború után felerősült ifjúság figyelmét a parasztság sorsa felé fordítsa, szociális érzékét a falu népe iránt felerkentse s a hazai és külföldi agrárviszonyok ismeretetésével társadalompolitikai látókörét bővítse.

Ez a bizottság november hóban négy vitaelőadást rendezett a Fővárosi Könyvtár előadótermében az ifjúság és a nagyközönség egyre fokozódó érdeklődése mellett. Az előadássorozat első jelentősebb szociális érdeklődést eláruló megmozdulása volt a háború utáni nemzedéknek s ezért az elhangzott előadások igen érdekes képet nyújtanak az ifjúság ily irányú állásfoglalásáról. Ez indított arra, hogy részletesebben foglalkozzunk az egyes elhangzott előadásokkal és a velük kapcsolatban történt fontosabb hozzászólásokkal.

Az első vitaest előadója Áfra Nagy János volt, aki rámutatott a háború utáni új magyar ideológiának azon szempontjaira, amelyek a középosztálynak a parasztság soraiból való felfrissítésének, testi-lelki, erkölcsi és faji értékei megerősítésének szükségességére vonatkoznak. Majd részletes statisztikai adaték segítségével kimutatta, hogy az ország lakosságának 55.8%-át alkotó őstermelő lakosság a háború utáni évek folyamán mindössze 16%-át adta a főiskolai hallgatóságnak, az 1926—27 tanévben érettségizett középiskolai tanulók között pedig csak 11%-kal részesedett. Ha azonban a 100 holdon aluli kisgazdák, kisbirtokosok, kisbérlők, napszámosok, mezőgazdasági cselédek és munkások arányszámát vizsgáljuk, azt látjuk, hogy a kétmilliónyi tömeg, amely a mezőgazdasági kereső népességnek 99.4%-át alkotja, a főiskolai hallgatók mezőgazdasági eredetű csoportjában csak 65%-ban szerepelt. Míg a nagybirtokosok és bérlők népességi arányszámuknak 16—17-szeresével szerepelnek a főiskolákon, a kisparasztság már népességi arányszámának csak alig egyharmadával, a mezőgazdasági cselédek és munkások pedig csak harmincadéval szerepelnek. Ezeket az arányszámokat összehasonlította az előadó az új numerus clausus törvény ama rendelkezésével, amely a foglalkozási népességi arány betartását kívánja a felvételek alkalmával biztosítani, amire azonban a jövőben sem lesz meg a lehetőség, mert a középiskolai tanulók között évről-évre kevesebb az őstermelők gyermekeinek aránya. Az 1926—27 tanévben érettségizettek közül például mindössze 5.4% volt kisparaszt és 0.6% mezőgazdasági munkás és cseléd gyermeke. Ennek okát az előadó a városba telepített intézmények nélküli középiskolák felvételi és tanulmányi rendszerében találja meg, amely miatt a polgári iskolából nem könnyű a középiskolákba átlépni, különösen pedig a szegénységi bizonyítványok kiállításának megszigorított rendjében, amely miatt éppen azok az 1—2 holdas falusi kisbirtokosok esnek el gyermekeik középiskolai kedvezményes taníttatásának lehetőségétől, akik erre a tanulmányi kedvezményre a legjobban rá vannak utalva s akik ily módon óriási hátrányba kerülnek a városi elemekkel szem-

ben. Megállapította az előadó, hogy a középiskolai érettségizettek között a zsidóság népességi arányának a négyszeresével szerepel és mindaddig, amíg egész középiskolai rendszerünket nem reformáljuk meg abban az irányban, hogy a falusi lakosság felemelkedésének és művelődésének intézményei lehessenek, addig hiába várjuk a magyar parasztságtól a magyar középosztály újjászületését. Az előadáshoz P. Ábrahám Dezső volt miniszterelnök, Szeder Ferenc volt nemzetgyűlési képviselő, egy Dániába szakadt hazánkfia és e sorok írója szóltak hozzá. Közös megállapították, hogy akkor, midőn az utódállamokban egyre erőteljesebb agrárdemokrácia bontakozik ki, amidőn minden agrárállam energikus földreform végrehajtásával akarja a maga parasztságát a nemzet gerincévé emelni, igenis szükség van a parasztkérdés napirenden tartására és a magyar köztudat elé vitelére.

Áfra Nagy mintegy bevezetőül szánt előadása után Dénes István, volt nemzetgyűlési képviselő tartott előadást, mely már külsőségei miatt is figyelmet érdemel. Azt hisszük ugyanis, hogy ez volt az első alkalom, amikor az ifjúság és a magyar parasztság intelligens vezető emberei együtt vitatták meg a föld népének problémáját. Az előadáson számos vidékről feljött csizmás magyar is résztvett s a vitához hozzá is szólt. Az ifjúság és a parasztság ilyen személyes érintkezésére a múltban nem találunk példát s ez is igazolja, hogy a Bartha Miklós Társaság ezekkel az előadásokkal helyes úton indult el. Dénes István elsősorban a földnélküli magyar problémájával foglalkozott. Gulácsy Irén szavaiból indul ki: „A magyar parasztság egy része vastag sugárban vezeti ki az erőt a nemzet testéből a külföld felé. Rétegekben rakódnak a kivándorlóhajók szennyes fedélzetén, mint elmergesedett váladékai egy beteg rendszernek. A többi itthon, méltatlan sorban tengődve, lassanként elaljasodik. Tüdővész, egyke, éhség versenyeznek a magyar élet kaszájában.” (Förgeteg, 180. lap.) A birtoktalan földmunkás gombamód szaporodik, de úgy is pusztul el, a kisbirtokos paraszt pedig nem szaporodik és ennek a lassú, de biztos elvérzésnek, melyben a magyarság nagyobb fele pusztul, egy oka van: a földtelenség. Míg nyugaton 500 hektár a maximális birtoknagyság, nálunk ma is van 250.000 katasztrális holdas latifundium és 16 és félmillió hold földünk 48%-a 1500 család kezén van. Több mint 8 millió holdnyi latifundium mellett 4 és fél millió föld- vagyontalan földmunkás van a mérleg másik serpenyőjében. Súlyosítja a parasztság helyzetét a földnélküliség mellett az előadó szerint az is, hogy sajtója alig van s ha van, az közönnyel küzd, politikai jogait csak nyílt szavazáson gyakorolhatja és alig van képviselője a parlamentben. Törvényhozási, közigazgatási, gazdasági és társadalmi életünk minden pozíciójában a nagybirtok és a nagytóke exponensei szerepelnek s misem tükrözi vissza azt, hogy 70%-ban végül is agrárállam vagyunk. A környező államok politikája szerinte a szabad és gazdag paraszt ideájának hódol, földet és teljes emberi és politikai szabadságot ad parasztjainak. Addig, amíg ez nem következik be nálunk is, egyre nagyobb és nagyobb a nemzet vérvesztése és egyre nagyobb a valószínűség a paraszt-tömegek katasztrófális elkeseredésének egyszer bekövetkezhető kitörésére. Dénes a parasztság lelki és anyagi felszabadításának legnagyobb akadályát abban látja, hogy nincsenek elegendően azok, akik „felszabadítsák”. Amíg a magyar középosztályban nem lesz elég eszes, lelkes és bátor ember, akik életük céljává teszik a magyar parasztságnak a nemzet tényleges tengelyévé tételét, addig nincs feltámadás, nincs szabadság. A megkínzott, kifacsart testű középosztály kezébe van ily módon letéve a magyar jövő. A középosztálynak — mely nagyrészt a parasztosztályból emelkedett fel — Öntudatossá kell önmaga előtt tennie azt, hogy a magyar parasztság emberibb sorsában van letéve a magyar jövő. A középosztály feladata kettős: a felvilágosítás és a szervezés. A felvilágosítás célja, hogy

a középosztály lássa be, hogy egy értelmes földreform csak a termelés fokozására vezethet, hogy annak ellenére is, miszerint az országnak csak a fele van paraszt kézen, mégis a gabona kétharmadát és az állatállomány 80%-át a kisbirtokos termeli, hogy a 4 és félmilliónyi földnélküli földmunkás föld hiányában csak az év egyik felében dolgozhat, a másik felét munkanélkül tölti és az alatt a másik félév keresményéből kell megélnie. Be kell látnia a középosztálynak, hogy amíg a nemzet nagy rétege koldus, addig nem fejlődhet ki az egészséges ipar, kereskedelem, hisz a nemzet fele nem fogyasztó, hogy koldusok milliói mellett nem lehet szó kultúráról és civilizációról.. Ezek belátása után fogjon kezét egymással a középosztály és a parasztság. A parasztság bizalommal fog kezét azzal, aki önzetlenül mellette áll. Az ország belső megerősödése a magyar parasztság szabadságától és földhöz juttatásától várható csak. Adassék vissza a gazdaság a föld a magyar népnek, hadd támadjon a latifundiumok százados puszták helyén új magyar élet, falu, város s az ezek nyomán járó ipar, kereskedelem, kultúra és civilizáció. Dénes István előadásához néhány jelenlevő paraszton kívül hozzászólt előbb Szeder Ferenc, aki azt bizonyította, hogy a nagybirtok nem felel meg jobban termelési szempontból a közgazdasági követelményeknek, mint a kisbirtok. Ezt igazolja Dánia és Belgium esete is. A nagybirtokrendszer Magyarországon nemcsak a termelés, de most már a magyarság és a népesedés szempontjából sem felel meg. Természetes azonban, hogy a kisbirtokosság is csak fokozottabb intelligenciával állítható be sikeresen a nemzeti gazdálkodásba. Nagy Béla kecskeméti ügyvéd a parasztság megerősítésének kérdésével foglalkozott; míg Széchenyi a gazdasági megerősítést, Kossuth a politikai felszabadítást tartotta fontosabbnak és elsőbbségnek, a mai viszonyok mellett a kulturális színvonal emelése az első nemzeti feladat a magyar parasztsággal szemben. B. Zsilinszky Endre szerint a középosztály nincs abban a helyzetben, hogy a Dénes vázolta feladatra vállalkozhatna, tehát magának a parasztságnak kell megszerveznie önmagát s az érdekszövetségen felépítendő szervezkedés alapvonalait vázolta fel.

A harmadik este előadója Fábián Dániel orvos volt, aki „Európa jövője és a magyar paraszt” címmel tartott előadást. Szerinte a széttépett és gazdaságilag összetört Európa végkép letűnt mint világhatalom, míg Kelet-Ázsia, Oroszország, az Amerikai Egyesült-Államok és Anglia a domíniumokkal óriási világhatalommá lettek. Ha Európa meg akarja valamiképpen a maga pozícióját tartani, sőt önállóságát biztosítani, akkor meg kell találnia az összműködés valamilyen formáját. Az összműködés egyik formája a Coudenhove—Kalergi-féle Páneurópa-koncepció. Ez a rendszer Európa összes államait — Szovjetoroszország és Anglia kivételével — egy államszövetségbe akarja vonni. Azonban az elgondolás minden nagyvonalúsága és érveinek történelmi komolysága mellett is csak egy idealisztikus valami, melyet nem támaszt meg praktikusán egy nagy nemzetegységeket jellemző érdek és így csak azok a gyökeretlen városi elemek a hordozói, akik minden igazi társadalmi alkotásra képtelenek. Fábián szerint Európának, elsősorban pedig Közép- és Kelet-Európának egzisztenciális érdeke, hogy kiépítsen egy európai szolidaritást egy európai öntudat alapján, aminek gazdasági indítókai lehet Amerika fenyegető gazdasági imperializmusa s Anglia roppant előretörése. Amerika oly hatalmas értékeket visz ki Európából és oly komolyan fenyegeti Európának gazdaságilag labilisabb államait egy gazdasági vazallusság lehetőségével, hogy minden erejét össze kell szednie Amerika rettenetes hatalma ellen. Az ilyen érdekközösségen alakuló értelmi együttműködésből kifejlődő európai öntudathoz alapul szolgálhat még Amerika kultúr-barbarizmusa, mely pusztulással fenyegeti úgy Nyugat-, mint főleg Kelet-Európa kultúráját. Európa Fábián szerint nem hozható egy államszö-

vétségbe, mert úgy gazdaságilag, mint kulturálisan két körre osztható: az iparos latin-germán kultúrájú nyugat és az agrár turáni-szláv vagy euróázsiai kultúrájú Keletre. Nyugat konszolidált iparának feltétlenül meg kell találnia valamilyen formában az összműködést, mert ha nem fog össze Amerika és Anglia ellen, gazdaságilag feltétlenül összeomlik. Keletnek, elsősorban Közép-Európának és a Balkánnak az ő agrár érdekeit kell megvédenie, úgy a Nyugattal, mint Amerikával és Angliával szemben. Az ilyen Kossuth- vagy Jászi-féle dunai konföderációs terv csak úgy valósulhat meg, ha a Közép- és Kelet-Európában kifejlődő parasztállamok szövetségre lépnek egymással, ez lenne a „Közép- és Kelet-Európai Parasztállamok Szövetsége“. Ez utóbbit történetileg az imént említett, a nyugateurópaítól elütő természetű kultúra igazolja. A latin-germán kultúra racionálisan aktív, a tudományban és a technikában éli ki magát, míg Kelet kultúrája misztikus, passzív és befelééllő. Ez a két kultúra Magyarországon érintkezik és küzd egymással a legszembeötlőbben. Nálunk két kultúra van. Egy városi germán-latin, melynek hordozója a városi népesség (nagyiparos, polgár, proletár). Ez jórészt idegen vagy lelkiileg idegenné lett elemek kultúrája. A másik kultúra a parasztság kultúrája, a turáni-szláv euróázsiai (!) kultúra: tánc, népdal, balladák, mesék, néphitek, közmondások, zene, faragások, szöttesek, építkezés, bútortzat, erkölcs, szokások stb. Hazánk ennek a két kultúrának Összeütköző pontja. Ázsia határa nem az Ural, hanem a Duna: a magyar paraszt. Az ezeréves kultúra minden intézményes alkotása a nyugati latin-germán kultúra érdekében történt s pusztította a magyar paraszt által hordozott speciális euróázsiai kultúrát. Hála Istennek, ez a törekvés eddig megtört a magyar paraszt ellentállásán. Azonban a paraszti euróázsiai kultúra csak akkor fejlődhet nagygyá, ha intézményessé, akadémikussá, városivá válhat, ha kialakul egy új államrend: a paraszt gazdasági, társadalmi és állami rend. Ez az új államrend nemcsak a paraszt kisbirtok-rendszerének uralomra jutását jelentené, hanem a Nyugatinál sokkal mélyebb és színesebb euróázsiai kultúra végleges kifejlődését. A magyar parasztságnak így kell megvívnia a maga társadalmi harcát, hogy a szocializmushoz hasonló átfogó ideológiában a Kelet külön gazdasági és kulturális érdekében egyesítse Közép- és Kelet-Európa, valamint a Balkán parasztságát és az autonómikus elv legbátrabb végrehajtásával valósítsa meg a Kelet-Európai Parasztállamok Szövetségét. A magyar paraszt így — egyaránt távol a polgári törekvéstől és a bolsevizmustól — a demokrácia alapján állva, a jövődőt egyetlen és kizárólagos nagy történelmi evolúciót jelentő, sőt egy hatalmas, új kultúrát kiformáló társadalmi tényezőnk. Ennek az evolúciónak a kirobantása azonban csak egy politikai zsenitől várható, akinek megszületését várják a fejlődésadta keleteurópai viszonyok.

Fábián nagy vitát provokáló előadását Abaffy Béla, Mester Miklós és Rados K. Béla záróelőadása követte. A mai párttípusokat — eltekintve a legújabb korban feltűnt városi osztálydemokrata és szocialista párttól — a középkor két nagy erőtegyezőjére vezették vissza: az egyik az egyház, amely az egyházi javadalmakra és a túlvilág hatalmaira támaszkodik, a másik a világi földbirtok, a „civitas terrena“(?). Ez a kettőség a legtöbb államban fellelhető: Csehszlovákiában a hajdani kettőségnek a katolikus néppártok és a világi agrárpárt, nálunk a világi földbirtokosok által vezetett egységes párt és a katolikus keresztény gazdasági párt felelnek meg. Foglalkoztak az előadók az utódállamok paraszt- és agrárpártjainak kormányképességével és szerepével főleg a földbirtokreformmal kapcsolatosan. Rados a csehszlovák szocialista blokk és az agrárpárt 1920-as küzdelmeit vázolta, amely az egyéni földtulajdon elvének győzelmével az agrárpártot juttatta diadalhoz. Romániában ma az a helyzet, hogy a liberális párt azért

valósította meg a földreformot, hogy a nagybirtokos konzervatív pártot letörje s ez annyira sikerült neki, hogy a titkos választójog segítségével maga helyett az agrárreformmal megalapozott parasztpárt került uralomra. Végső konklúzióként az a megállapítás vonatott le, hogy az utódállamok paraszt- és agrárpártjai kormányképessége attól függ, mennyire lesznek képesek nagy, szintetikus államszervező funkciókat betölteni. Azaz tudnak-e a parasztpártok felmutatni ugyanolyan külpolitikai, katonai, állampénzügyi, közjogi tehetségeket, mint az eddigi hatalmi pártok. A parasztpártok nem számíthatnak sem a pénzvilág, sem a nagybirtokos osztály segítségére, maguknak kell tehát a harcot államok, a paraszttársadalom organizációja segítségével.

Mint látjuk, a Bartha Miklós Társaság első parasztszociális előadás ciklusában különböző foglalkozású és érdekkörű előadók foglalkoztak a tárggyal. Egy közös tulajdonság sodorta őket egymás mellé, az, hogy egyaránt a 30 évesek nemzedékének fiai. Az előadássorozat ezért nem volt egységes, de ez a többoldalú megvilágítás még nagyobb tanulsággal szolgált. Mert bár a különböző előadók, a probléma más-más oldalát ragadták meg, minden előadásból kicsendült a magyar ifjúság nagy részének egyre erősödő meggyőződése: a magyar középosztály mai összeállításában nem felelhet meg hivatásának, pótlására csak a parasztság kulturálisan felemelt és földbirtokkal megtámasztott tömegei alkalmasok, hogy ez a kulturális felemelés és anyagi megtámasztás nemzeti szükség, mert a jövőendő közép- és kelet európai konstelláció még egyszer és utoljára a magyarság kezébe adhatja az irányító szerepét, há akkor itt már ezek az elvek diadalra jutnak.

Egy előadásokat kísérő kommentár nem alkalmas arra, hogy mérlegeljük, van-e jelentősége és mekkora a magyar paraszttömeg szemponyjából, ha a magát megszervező intelligens ifjúság az élére áll. De hogy ez ifjúság egy jelentős részében erre megvan a hajlandóság, bizonyos, és e mellett nem lehet elmenni megállás nélkül. Íme egy csira, amelyből a sejtelmes jövő kiserkedni készül: a politikai konstellációk kialakulásának élesszemű figyelői egy érdekes mozgalom kezdetét állapíthatják meg.

Az előadások egyre nagyobb és nagyobb érdeklődő tömeget vonzottak, az agráriustól a szocialistáig, a merev konzervatívától a lobbanó ifjúig minden árnyalata képviselve volt az érdeklődőnek, talán bizonyoságul annak, hogy a parasztproblémát nemcsak az ifjúság ismerte fel, hanem az valóban a köztudatban él, csak nem volt eddig, aki felkarolta volna. A nehéz anyagi helyzetében városi proletárrá lett magyar ifjúságnak kellett visszatérni az őstelevényhez, a magyar paraszthoz. Ha mást nem is bizonyít ez, de az ifjúság egészséges életösztonét igen...

ASZTALOS MIKLÓS

MÉG EGYSZER HADTÖRTÉNELMÜNK MAI ÁLLAPOTÁRÓL¹

BÁR NEM vagyok barátja a javarészt meddő irodalmi vitáknak, ezúttal mégis szükséges, hogy válaszoljak a Magyar Szemlében megjelent tanulmányomról szóló s a Magyar Katonai Közlöny 1928 évi 9. füzetében olvasható bírálatra.

¹ Örömmel adunk helyet e cikknek szerkesztőbizottságunk kitűnő katonai szakértőjének tollából és meg vagyunk győződve, hogy e cikkek hozzá fognak járulni ahhoz, hogy fiatal nemzeti hadseregünk kereteiben idővel kifejlődjék a tudományos szempontból is számottevő hadtörténetírás. Természetesen mint mindent, így a történetoktatást is tanulni kell, mégpedig éveken keresztül, komoly történeti iskolázás során, s éppen a tudomány elsajátításának a hosszadalmas volta magyarázza leginkább azon hiányokat, melyekre munkatársunk javítási szándékból rámutat.

A szerk.

Most se vitatkozni akarok, hanem csupán helyreigazítani kívánok egyet-mást, mivel úgy látom, hogy félreértés történt. A bíráló ugyanis olyasmit következtet az említett dolgozatról, mintha én a világháború történetével való foglalkozást most még korainak vagy fölöslegesnek vélném. Ilyesmit azonban sohase mondtam, még kevésbé foglaltam írásba. Azt se állítottam és most se állítom, hogy az 1914—1918-i szörnyű világegés csupán a memoáirodalom tárgykörébe vág.

Ellenben azt írtam,¹ hogy „mai világháborús irodalmunk szükségképpen olyan téren mozog, ahol a történelmi tisztánlátás feltételei hiányzanak. Ennélfogva az 1914—1919-i időszak egyelőre csak a nagyon szükséges és fontos katonai szakirodalom, továbbá a memoáirodalom tárgya lehet. A hadtörténelemé igazán majd akkor lesz, ha attól a kortól már kellően eltávolodtunk, sokkal többet tudunk róla, mint ma és azt, amit tudunk, nyíltan meg is lehet írunk“.

Ebből tehát nem az világlik ki, hogy ma még ne foglalkozunk a világháborúval, hanem az, hogy különböztessük meg az oknyomozó hadtörténelmet a szorosan vett katonai szakirodalomtól, úgyszintén a memoáirodalomtól is.

Hogy minden félreértést eloszlassunk: világháborús irodalmunk alábbi három, nagyon gyakori válfaját feltétlenül ki kell az oknyomozó hadtörténelem köréből zárunk:

1. Ha egy-egy ütközetről vagy csatáról időrendbe foglaltuk a jelentéseket, parancsokat, intézkedéseket stb., stb., akkor még nem írtunk hadtörténelmet, hanem csak adatgyűjteményt állítottunk össze, amely — ha hiteles — a későbbi oknyomozó feldolgozás egyik kútfeje is lehet.

2. Nem írunk hadtörténelmet akkor se, ha azt boncolgatjuk, vajjon egy-egy intézkedés, avagy annak végrehajtása megfelel-e az N szabályzat x, y, z pontjának? Ez kétségkívül nem más, mint az illető szabályzat köréből vett s hadtörténelmi példával megvilágított katonai szaktanulmány.

3. Még kevésbé lesz az ilyen írásműből hadtörténelem akkor, ha a szerző a jelen, vagy éppen a jövő szempontjából vizsgálja az eseményeket s azt fejtegeti, hogy a világháború tanulságait miként lehet a napvilágot majd csak ezután látó szabályzatokban, vagyis a jövő háborúja érdekében felhasználni és értékesíteni.

A történelemtudomány tárgyköre a múlt és a jelen idő határán zárul. Ezen a határon túl semmiféle történetíró nem mehet, mert se napjaink eseményei között, se a jövő bizonytalan kódében nincs keresnivalója.

Természetes, hogy a 2. és 3. pontba sorolt bármely munka — ha különben jól van megírva — hasznos, sőt hézagpótló is lehet, de nem az oknyomozó hadtörténelem, hanem a szorosan vett katonai szakirodalom szempontjából.

A memoáirodalom termékeivel is óvatosan kell bánnunk. Kétségtelen, hogy ezekben nagyon sok olyan érdekes és fontos adat lehet, amelyet sehol másutt nem találhatunk. Ezek a naplók és emlékiratok főként akkor értékesek, ha tartalmukat az események helyszínén s azoknak közvetlen hatása alatt készült feljegyzésekből állította össze az író. Ellenben nagyon sokat vesztenek az értékükből akkor, ha szerzőjük nem egykorú jegyzetek alapján, későbbi időben foglalta írásba őket. Ilyenkor már nem a tárgyalt események alatt uralkodott s a háborút annyira jellemző bizonytalanságot, hanem az évek során leszűrődött bizonyosságot tárják elénk. Nem közvetlenek többé, mert nem az író pillanatnyi benyomásait, hanem később kialakult véleményét tükrözik vissza. Sokszor már nem is azt olvassuk, ami történt, hanem azt, aminek történnie kellett volna.

¹ V. ö. Magyar Szemle III. köt. 205.1.

Ne feledjük azt se, hogy aránylag kevés ember őszinte, nemcsak ember társaival, hanem önmagával szemben is. Vezető állásban volt férfiak örömet hitetik el magukkal, hogy a sorsnak is parancsoltak s irányt szabtak az események tovahömpölygő árjának. Nem akarják láttatni azt a néha titkos, de sokszor nagyon könnyen észrevehető kezet, amely a háború színpadán ide-oda rángatta őket. Ezeknek is joggal mondhatná Madách Luciferje: „Előre csak önhittent utadon, hidd, hogy te még, ha a sors árja von.”

Még inkább vigyáznunk kell, ha az emlékirat szerzője valamelyik hibáját, botlását vagy éppen bűnét akarja takargatni és mentegezni. Ez már igazoló és védőirat; természeténél fogva se tárgyilagos, tehát egymagában nem is lehet perdöntő. Az elmondottak alapján a háborús memoárirodalom termékeit — akár régibb, akár újabb korszakra vonatkoznak — nem szabad az oknyomozó hadtörténelem gyűjtőnévébe foglalnunk.

A bírálattól azt is lehet következtetni, mintha én azt állítanám, hogy minél nagyobb s minél hosszabb volt valamely háború, annál később lehet annak történetét feldolgozni. Véleményem szerint valamilyen irányban rögtön lehetővé válik a feldolgozás, mihelyt elegendő mennyiségű hiteles forrásanyag áll rendelkezésünkre. Ez az illető háború nagyságától, hosszabb vagy rövidebb voltától teljesen független.

Igaz ugyan, hogy például a poroszok és az olaszok ellen 1866-ban vívott, kétségtelenül nagy, de rövid háborúkról sokkal előbb kaptunk helyes képet, mint a 17 évvel korábban lezajlott, jóval hosszabb, bár sokkal kevésbé véres magyar szabadságharcról. Csakhogy ennek a jelenségnek a két háború viszonylagos nagyságához és hosszúságához semmi köze nincs. Okát pusztán abban a körülményben kell keresnünk, hogy az 1866 év eseményeiről és színtárlatokról hamarabb hullott le a lepel, mint a szabadságharcról, amelynek legfontosabb és leghitelesebb iratanyaga több mint 70 évig nem volt megközelíthető. A tisztánlátáshoz annyira szükséges történelmi távlat mind a két esetben megvolt, de az egyikben rendelkezésünkre állott, a másikban hiányzott a forrásanyag.

Ebből tehát az következik, hogy az oknyomozó feldolgozás se haladhat mindig időrendben, mert nemcsak tőlünk függ, hogy mit írhatunk meg, mit nem.

Azt is tévesen olvassa rám a bíráló, hogy szerintem a Hadtörténelmi Levéltárnak előbb a régibb háborúk történetét kell megírnia s majd csak azután foghat a világháborúéhoz. Úgy vélem, hogy ennek a kétféle munkának párhuzamosan kell folynia, de az előbbinek — a dolog természeténél fogva — az oknyomozó történetírás szabályai szerint, az utóbbinak egyelőre csak az adatgyűjtés és a katonai szakirodalom formájában.

Az, hogy a régibb korok hadtörténelmének szakszerű megírására nincs emberünk, fölötte elszomorító jelenség. Ezen a bajon mulhatatlanul segíteni kell, mert különben csúfos vereség érné lépten-nyomon hánytorgatott „kultúrfölényünket“, ha a nagy ügyel-bajjal, hosszas szó- és toUharc árán megszerzett nagyértékű történelmi forrásanyagot — megfelelő munkaréő hiányában — nem tudnék feldolgozni.

GYALÓKAY JENŐ

PRIMO VIVERE

A MAGYAR nemzetélet alkotmányos berendezkedésének külföldi bírálói A igen érdekes megállapításokat tesznek a magyar jogintézmények fejlődésének jellegzetességeivel és azok mélyebb társadalmi összefüggéseivel kapcsolatban. Azt mondják ugyanis, hogy a magyar állam alkotmányos intézményem, a magyar jogrendszer kialakulásán és ennél fogva a nemzeti

társadalom szerkezetén az első szempillantásra megállapítható az a körülmény, hogy a nemzet belső erői az elmúlt évtizedek során túlon túl igénybe voltak véve az állami berendezkedés elemi kérdéseivel s így a modern társadalmi fejlődés követelte jogintézmények megalkotása tekintetében nálunk meglehetősen elmaradás észlelhető az általános európai helyzettel szemben. Míg az összes nyugati államok, sőt a hetvenes, nyolcvanas évek körül kialakuló déleuropai nemzetek is a múlt század kilencvenes esztendeiig végleges formában építették ki alkotmányos szervezetüket, vagy legalább is tisztázták azokat a nagy alapelveket, amelyek keretei között államuk belső életerői tovább fejlődhetnek, nálunk nemcsak hogy terméketlen és sorvasztó alkotmányjogi küzdelmek bénították meg a nemzet életerőinek a kibontakozását, de ezek a küzdelmek olyan kérdések körül viharoztak, amelyek szerte Európában már úgyszólván csak a múlt emlékei közé tartoztak. Az alkotmányos monarchia ősi rendszerén kívül alig volt olyan alapvető alkotmányjogi kérdés, amelynek aktái nálunk végkép el lettek volna zárva s amelynek a modern államiság követelményeihez illő megoldásáért ne késhegyig menő küzdelemre lett volna szükség az államhatalom különböző tényezői között. A nemzeti függetlenség elsőrendű követelményei s az állami szuverenitás primitív intézményei, egyszóval az önálló államiságnak másutt mindenütt önmagától értetődő természetes velejárói, nálunk örökös kereszt-tűzésben állottak a politikai összecsapásoknak s az ország idegrendszerének központi és helyi szerveit túlnyomórészt olyan kérdések gondjai foglalták el, amelyek mindenütt Európában, vagy legalább is minden önálló államéletet élő nemzetnél, már szinte anakronizmus számba mentek.

A magyar közélet fejlődésének ez az — elismerjük, sajtáságos államjogi és nemzetközi helyzetünkbenl következ — speciálitása volt a főoka annak, hogy a nemzetnek a nagy tűz előtti összeomlás után, mikor a végzet szinte egyik napról a másikra lesöpörte a magyar élet napirendjéről azokat a kérdéseket, amelyek az előbbi generációk életének tartalmát adtak, rendkívül súlyos viszonyok közepeit olyan társadalmi, gazdasági és szociális intézmények megalkotásával kellett bíbelődnie, amelyek* nyugodtabb időkben nemcsak hogy tökéletesebb és körültekintőbb módon lehetett volna tető alí hozni, de amelyeknek idejében való megszervezése talán mérsékelni tudta volna a reánk szakadó katasztrófa pusztító következményeit.

Nagy érdeme a forradalom utáni törvényhozásoknak, — amelyeket egy időben pedig szokás, szinte politikai divat volt ügyefogyottsággal és tehetetlenséggel vádolni — hogy a nemzetre lavinaszerűen zúduló nagy feladatok áradatában egészséges életösztönnel választotta ki az élet folytatásához, tökéletesítéséhez, könnyebbé és elviselhetővé tételéhez szükséges problémákat és a „*primo vivere deinde philosophari*“ elve alapján fogott hozzá a katasztrófa csödtömegének a likvidálásához. Az 1920 év utáni vaskos törvénykönyvek és nemzetgyűlési naplók hasábjain vajmi csekély helyet foglalnak el az előbbi törvényhozások életében oly döntő szerepet vivő alkotmányjogi kérdések és közjogi viták, jeléül annak, hogy az ország törvényhozása arra az egyetlen helyes és észszerű álláspontra helyezkedett, hogy először meggyógyítja, megerősíti, kifejleszti a nemzet beteg szervezetét s csak azután gondolkodik az alkotmány épületén esett kényszerű csorbák kijavításáról.

Ehhez az elvhez való következetes ragaszkodásnak köszönheti a magyarság, hogy nem egészen tíz év alatt a nemzeti újjáéledésnek, belső erői újjászervezésének s az államélet újjáépítésének bámulatos teljesítményét produkálta. A fejlődésnek ez a csodálatos tempója a nemzet meg nem támadott életerői mellett elsősorban annak a körülménynek tudható be, hogy a magyar újjáépítés felelős pallérjai féltő gonddal, ha lehetett, de szilárd eréllyel,

ha kellett, tartották távol a közélettől azokat a kérdéseket, amelyek kívül estek a „*primo vivere*“ elvének keretein. Amelyek felvetését semmiféle belső szükségyszerűség, avagy magasabb politikai ráció nem tette szükségessé, viszont a politikai aréna porondjára való állításuk egy csapásra megsemmisítette volna a nemzeti konszolidációnak eddig elért összes eredményeit.

A közvélemény megnyugvással állapítja meg, hogy az ország legfőbb politikai vezetése ma is következetesen kitart a mellett az idő és az események által igazolt álláspont mellett s bár jobbról is, balról is megvan a hajlandóság a politikusok egynémelyikéber az ország nyugalmát s a nemzet erőinek nagy nehezen kialakult egyensúlyát közjogi kérdésekkel felborítani, a kormány egy hajszálnyi koncesszióra sem hajlandó a „*primo vivere*“ rovására.

Pedig non könnyű a dolga. Az úgynevezett „trónkérdés“ állandóan itt lebeg a fejünk fölött s külső és belső ellenségeink nagy öröme, amint arra a miniszterelnök úr az egyik képviselőházi beszédében világosan reámutatott, készen áll arra, hogy ismét megbontsa az egyetértést magyar és magyar között. Mi sem mutatja az ügy figyelmet érdemlő jelentőségét, mint az a körülmény, hogy a kormány elnökének november hónapban nem kevesebb, mint négy ízben kellett határozott, világos és félremagyarázást nem tűró modorban leszegeznie a kormány ismeretes álláspontját a királykérdés megoldására vonatkozóan. Amely álláspont, a mellett, hogy az egyetlen józan, hiteles és elfogadható magyarázata a fennálló törvényes helyzetnek, egyzersmind a nemzet mai belső és külső viszonyai között az egyetlen észszerű és reális politika is. A kormány e politikája mögött ott találja az egész magyar társadalmat, amely az elmúlt évtizedek szerencsétlen közjogi küzdelmein okulva ebben a kérdésben azt a követelményt támasztja a kormánnyal és a törvényhozással szemben, hogy a nemzet életére csak akkor szegezzék reá az aranyos címet, ha az épület fundamentumát megerősítették, a falak repedéseit eltüntették, a tetőszerkezetet kijavították s a bentlakók sorsát, megélhetését és jövőjét minden belső és külső ellenséggel szemben biztosították.

A magyar közvélemény egészséges politikai érzékének csalhatatlan jele, hogy bár — amint fentebb reámutattunk — a novemberi hetek során bőven lett volna alkalma a régi, jó 67-es és 48-as idők emlékét felidéző alkotmányjogi küzdelmeknek örvendeznie, figyelmét és érdeklődését nem a királykérdés körül felcsapzó közjogi hitviták, hanem két egyszerű, szerény, külső formáját tekintve igénytelen miniszteri megnyilatkozás kötötte le. Mindkét megnyilatkozás úgynevezett száraz és színtelen szaktéma körül mozgott, amely jelzők korántsem azt jelentik, hogy ne olyan kérdéseket taglalt volna, amelyek a nemzet jövője szempontjából elsőrendű jelentőségűek. Mert kereskedelmi mérlegünk aggodalmat keltő hiányának, illetve e hiány állandó emelkedésének a kérdése, amelyet Búd János gazdasági miniszter világított meg a Magyar Kereskedelmi Csarnok évnyitó ünnepélyén, — éppúgy érinti a nemzet életerőinek hibátlan működését, mint a magyar adópolitikának azok a hiányosságai, amelyekre Wekerle Sándor a házadó mérsékléséről szóló törvény tárgyalása alkalmával mutatott reá a képviselőház, majd utóbb a felsőház ülésén.

Mindkét probléma megoldása szoros összefüggésben áll a magyar társadalom dolgozó osztályainak s ez osztályok életviszonyainak a konszolidálásával: a kereseti lehetőségek javulásával, a munkaalkalmak bővülésével, az áralakulás egészségesebbé tételével, a fogyasztóképeség emelkedésével, egyszóval minden dolgozó, küszködő magyar ember mi“de«napi kenyérével. A mindennapi kenyér politikája pedig a mai súlyos szociális bajok között a

lehető legokosabb s egyszersmind legszerencsésebb kormányzati politika — nem is szólva arról, hogy a mai nemzetközi helyzetben, mikor még korai és céltalan igyekezet lenne a nemzet erőit olyan célokért való erőfeszítésekre szétmorzsolni, amelyek elérése nem áll a mi hatalmunkban, az egyetlen lehetséges kormányzati politika is. Ezért fogadta a közvélemény olyan megértéssel és olyan rokonérzéssel a két szakminiszter fejtegetéseit. Különösen a pénzügyminiszternek a felsőházban elmondott beszéde, amely őszinte és bátor kritikát mondott a magyar adórendszer súlyos hibáiról, váltotta ki az érdeklődést, és az együttérzést a társadalom minden rétegéből. Ezek a hibák — amint a pénzügyminiszter a két ház egyhangú helyeslésétől kísérve reámutatott — a magyar polgár számára azt a kétes értékű dicsőséget szerzik meg, hogy a közhelyviselés szempontjából az első helyen áll Európa adózói között. Megelégedést keltett a pénzügyminiszternek ezzel kapcsolatban tett ígérete is, hogy igyekezni fog a magyar ember homlokáról leemelni e „legnagyobb adóteher*” rekordjának koszorúját.

Ismételjük, ezek a felelős helyről jövő, de igen prózai kérdéseket fejtegető miniszteri kijelentések sokkal inkább lekötötték a közvélemény figyelmét, mint a *pragmatica sanctio* körül fellángolt akadémikus viták. Ez érthető is, hiszen az ezernyi gazdasági és szociális bajjal küszködő társadalmat ma *pragmatica sanctio*n, szabad király-választáson, a felségjogok korlátozásán, a trónöröklési jog és a családi törvények reformján kívül elsősorban az a kérdés érdekli, hogyan lehetne a mai életre nehezedő terheken könnyíteni s a magyar sorsot elviselhetőbbé tenni. Ez a gondolkodás nem annak a jele, mintha társadalmunk érdeklődését a mindennapi élet bajai és küzdelmei között csakis a létfenntartás primitív gondjai kötnék le s ne tudna felemelkedni hétköznapi apró-cseprő herce-hurcái közül a nagy nemzeti célkitűzések és az eszményi, altruista közösségi gondolkodás szélesebb lét-határához. Ellenkezően azt jelenti, hogy a társadalom egészséges Ösztönnel tud disztingválni a realitások és a fantazmagóriák között s a való élet talajáról nem hajlandó lesiklani olyan kérdések kedvéért, amelyek legyenek bár szívet, lelket gyönyörködtetőek, de mégis csak távol vannak a nemzet mai élet-lehetőségeitől. Ezért volt nagy jelentősége az említett két miniszteri expozénak, mert az volt az alapgondolat, hogy messze vagyunk még azoktól a boldog és zavartalan időktől, mikor majd fölös nemzeti energiákról beszélhetünk. Energiákról, amelyekre már nem lesz szükség a nemzet elemi életfeltételeinek megszerzéséért folyó küzdelemben, de amelyeket már gondolkodás nélkül áldozhatunk fel a „deinde philosophari“ kérdés fölött összecsapó torzalkodásoknak. Még csak ott sem tartunk, hogy összes nemzeti energiáink épségéről tehetnénk szót s hol vagyunk még a fejlődésnek attól a fokától, hogy ez energiák teljességét tudnánk latba vetni egy-egy, főként érzelmi világunkkal kapcsolatban álló kérdés megoldásáért.

Meg vagyunk győződve arról, hogy a kormánynak november utolsó napjaiban kelt az a nagyjelentőségű elhatározása, hogy a szervezetlenség, egységes programra és tökehiány miatt már-már szinte aggasztó módon visszafejlődő kiviteli politikánkat két állami jellegű exportintézmény felállításával szilárd alapokra helyezi és egységesen organizálja, sokkal többet használt a nemzeti jövő ügyének, mintha épenséggel nem aktuális alkotmányjogi jellegű kérdések tisztázása végett felborítja a magyar közélet békéjét és nyugalmat.

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

—Az amerikai elnökválasztás; Hoover egyénisége. — Angol-amerikai angol-japánt angol-francia viszony. — Francia kormányválság; Stresemann. — Maniu-kormány; horvát kérdés. — Lengyel külpolitikai események —

A REPUBLIKÁNUS párt váratlanul nagy győzelme az amerikai elnökválasztásnál további négy évre, de valószínűleg nyolc esztendőre — Hoover újra megválasztását a következő periódusra majdnem biztosra kell vennünk — stabilizálta az Egyesült-Államok politikáját és irányát a „jó-lét“ (prosperity) és a békés imperializmus útján. Az utolsó nyolc év példátlan gazdasági fellendülése után, amely a bőség határait mind szélesebb körökre terjesztette ki, nem is látszott valószínűnek, hogy a demokrata jelölt komoly esélyekkel futhasson. Ez csak akkor lett volna lehetséges, ha legalább egy évvel a választás előtt olyan politikai vagy gazdasági esemény jött volna közbe, amely az uralmon levő adminisztrációt a választók széles rétegei előtt kompromittálta volna. De minthogy a fokozatos emelkedés vonala sem az utóbbi évek, sem az utóbbi hónapok folyamán nem hajlott el, kétségtelennek látszott, hogy a republikánus tömegek zárt falanxban fogják szavazatukat a Coolidge-kormány kereskedelmi titkárára (miniszterére) leadni és hogy ezenkívül a köztársasági szavazatokhoz csatlakoznak a középállamok és a kelet konzervatív szavazói is. Ehhez járult még hogy a személy szerint nagyon rokonszenves és férfias demokrata jelölt, „Al“ Smith két szempontból idegenkedést váltott ki a közvéleményből, amely bizonyos előítéletekkel szemben lassan és nehezen evolúál. Smith ugyanis katolikus, és a tradicionális demokrata elveknek megfelelően, továbbá mint Newyork állam kormányzója, szerzett tapasztalatai alapján, a prohibicionizmus liberálisabb kezelése mellett foglalt állást. Ettől és a farmerek támogatásától eltekintve, melyet Smith taktikai okokból vett fel programjába, a republikánus és a demokrata kormányzási programútok lényegükben nem különböztek egymástól.

Hoover rekordgyőzelme, mely a november 6-i választás napjának estéjén már nyilvánvalóvá vált, mégis meglepetésként hatott. Még a legoptimistább köztársasági kortes sem várta a szavazatok olyan alakulását, hogy negyven államban a szavazatok többsége a köztársasági jelölt mellett nyilvánuljon meg és így az 531 elnökválasztó közül 444 republikánus legyen és csak 87 demokrata, amire eddig még nem volt példa elnökválasztásnál. Ha azonban a szavazatok számarányát tekintjük — a szavazók maguk tudvalevőleg államonként elektorokat választanak, és pedig annyit, amennyi az arra az államra eső szenátorok és képviselők együttes száma — akkor az eredmény lényegesen jobb a demokraták részére, mert a húsz millió Hoover-szavazóval szemben tizenhárom millió esett Smithre. Így míg az elektor-kollégiumban Hoover érte el a rekordot, addig Smith, pártja szempontjából, bizonyos mértékig meg lehet elégedve, mert a legnagyobb szavazatszámot kpta, amelyet valaha demokrata jelölt elért. Viszont kétségtelen, hogy ez a vereség a pártot, amely úgysem volt sem egységes, sem szilárd, rend-a üli mértékben visszavetette és tulajdonképpen kontemplatív szerepre kívhozhatja, mindaddig, amíg a fejlődés ritmusa a republikánus rezsim karyatlását nem váltja ki.

Hoover életének jelentékeny részét külföldön — Angliában, Dél-Afrikában és Kínában — töltötte; a háború utolsó évében előbb mint a belga, később a közép-európai segélyakció vezetője, az európai viszonyokkal is közvetlen tapasztalatokból ismerkedett meg. Kétségtelen, hogy ezzel

olyan ismeretértékeket visz a Fehér Házba, amelyek annak lakóinál eddig szokatlanok voltak. Vájjon ezek az ismeretei és tapasztalatai nála, mint gazdasági imperialistánál és jólétszervezőnél, a politikai síkra áttéve, hogyan fognak jelentkezni, azt ma, amikor nyilatkozataiban ezt a pontot teljesen nyitva hagyta, nehéz lenne megmondani. Valószínű, hogy a problémák megértésénél és kezelésénél, szinte önkénytelenül is, közelebb fog jutni az európai állásponthoz és hogy egyrészt ő maga nem lesz azon a primitív véleményen, amely az öreg kontinenst csak szeszélyes háborúsfészeknek tekinti, másrészt értékelné fogja Amerika szempontjából Európa gazdasági felvevőképességének javulási lehetőségeit is. Semmi esetre sem fog azonban egyoldalúan Európa-barát politikát folytatni. Ennek rögtön jelét adta legelső cselekedetével is: néhány nappal megválasztása után, a Coolidge elnök által rendelkezésére bocsátott Maryland cirkálón, Kaliforniából körútra indult, hogy meglátogassa Közép- és Dél-Amerika főbb államaival és ezzel is tanujelét adja annak az érdeklődésnek, amellyel a nagy északi köztársaság a déli kontinens államai és lakossága iránt viseltetik. Ismerve Hoovernek az Egyesült-Államok Nikaragua-politikájával szemben elfoglalt elítélő álláspontját, ennek a látogatásnak nemcsak szimptomatikus, hanem programmatikus jelentősége is van. A Hoover-adminisztráció az érdekközösség és a szolidaritás érzésének kifejlesztését fogja keresni Észak- és Dél-Amerika között, hogy politikájának a Monroe-doktrína ma már nehezen alkalmazható merevsége helyett, rugalmasabb és formálhatóbb alapot adjon Európára, de elsősorban a Brit Birodalom és Japán irányában.

A nagyobb délamerikai államok egyelőre még renitensek az északi testvér törekvéseivel szemben. Argentína, Brazília és Chile, egyes más kis államokkal együtt, nem írták alá a Kellogg-paktumot és minthogy abban az általuk el nem ismert Monroe-doktrinának megerősítését látják, nem is szándékoznak aláírni. Fog-e ezen az állásponton Hoover látogatása változtatni, hajlandók-e az Egyesült-Államok a száz év előtt üdvösnek bizonyult, de ma már elavult és támadásnak kitett doktrínát elejteni és a hatalmukban növekvő délamerikai államok önállósági törekvéseit elismerni, ezt valószínűleg csak március 4-e után fogjuk megtudni, amikor az új kongresszus megnyitásával együtt Herbert Clark Hoover elfoglalja George Washington örökét.

A világpolitikának egyik legkényesebb pontjává lett az angol-amerikai viszony. Az angol-francia leszerelési megegyezés bejelentését követő konverzia ha nem is barátságatalanná, mégis állandóan bizalmatlanabbá és hidegebbé tette a világ két legnagyobb birodalma, a két angol-szász nemzet közötti viszonyt. Az Óceán mindkét oldalán igen komoly hangok mutatnak rá az elidegenedés veszélyeire. Baldwin angol miniszterelnök egyik legutóbbi beszédében célzást is tett arra, hogy míg a civilizált világ többi államférfiai a Népszövetség által alkotott környezetben időnként találkoznak egymással, megismerkednek egymás felfogásával és érdekeivel és így a távolság által növelt elidegenedés helyett közeledést tudnak létrehozni, addig Amerika államférfiai kívül maradnak ezen a kontaktuson; a többi vezetőállamférfiak nem ismerhetik meg közvetlenül az ő felfogásukat és viszont ők is izolálódnak más nemzetek és államférfiaink véleményétől.

A szabadságáról visszatért Chamberlainnek egyik legnehezebb feladata lesz, hogy azt a feszültséget, amely a két angol-szász nemzet között fennáll, megszüntesse, és hogy a tengeri leszerelés kérdésének megoldása által — ami súlyos, de talán nem megoldhatatlan probléma — helyreállítsa a régi barátságos jóviszonyt, amivel a világbékének egyik fenyegető veszélyét hártaná el. Másik kényes világpolitikai feladata az angol külügyi államtitkárnak a kínai kérdés kezelése és megoldása. György király a parlament

mostani legutolsó ülészakát megnyitó trónbeszédében különös melegséggel emlékezett meg arról a régi barátságról, amely Japánt Nagybritanniához fűzi. Amióta az angol-japán szövetség a háború után, épen az Egyesült-Államok érzékenysége való tekintettel megszűnt, ilyen mértékű barátságos közeledés a két szigetország között nem mutatkozott. De ennek legutóbb már nyilvánvaló jeleit lehetett észrevenni. Előbb a tengeri leszerelés kérdésében Japán fenntartás nélkül hozzájárult az angol-francia megegyezéshez, legújabban pedig megállapodtak abban, hogy a nankingi kormánnyal szemben állandóan, teljes egyetértésben fognak eljárni, politikájukat és lépéseiket előre meg fogják beszélni. Ez a Távol Keletre kötött antant cordiale, amely, mint ezt Tokióban és Londonban egyaránt hangoztatják, természetesen nem zárja ki más hatalmak csatlakozását, nyilvánvalóan frontot alkot az amerikai doktrinérizmusból folyó, talán túlságosan Nanking-barát washingtoni politikával szemben.

Az angol-francia viszony jellege és alakulása körül erős vita fejlődött ki a brit parlament megnyitása alkalmából. A felirati vita tulajdonképpen elsősorban a kormány külpolitikája körül forgott: úgy látszik MacDonald és Lloyd George a konzervatív kormány külpolitikáját tartják annak a leggyengébb pontnak, amelyen a Baldwin-adminisztrációt a közelgő — valószínűleg 1929 májusban tartandó — választásokra való tekintettel legsikeresebben támadhatják. A Chamberlaint helyettesítő Cushendun lord nem egészen világos és magyarázatra szoruló kijelentései után, az angol-francia viszony mibenlétét Stanley Baldwin körvonalazta, az őt jellemző kristálytisza gondolkozással és józansággal, legutóbbi beszédeiben. Reámutatott arra, hogy a két ország szorosabb kooperációja semmi esetre sem történhetik harmadik hatalmak hátrányára és hogy Nagybritanniát Németországhoz ugyanaz a barátság fűzi, mint Franciaországhoz, amellyel viszont a háború előtti jóviszony soha meg nem szűnt.

A legfontosabb probléma, amit ennek az európai politikai háromszögnek — Anglia, Franciaország és Németország — a legközelebbi jövőben meg kell oldania, a jövételi kérdés. A Dawes-tervezet reformjára irányuló tárgyalások, melyek a „szövetséges“ hatalmak kormányai és Németország között folynak, és tulajdonképpen még nem jutottak elvi eszmecserénél tovább, az a legfontosabb téma, amely miatt a francia kamara zárt többséggel ragaszkodott Poincaré kormányon maradásához. Kabinetjének júniusról őszre halasztott válságát ugyanis meghozta a radikális szocialistáknak Caillaux vezetése alatt végrehajtott ravasz, de kétséges sikerű manővere. A november 4-i angersi kongresszuson, amikor a mérsékelt vezérek már visszatértek Párizsba és a delegátusok nagyrésze vidékre, Caillaux-ék elfogadtattak egy olyan javaslatot, amely a kongregációk Franciaországba való visszatérésének, a katonai költségvetés leszállításának és az államhivatalnokok szakszervezetbe tömörülésének kérdésében szoros marsrutát adott a párt tagjainak és ezzel lehetetlenné tette a pártot képviselő minisztereknek, hogy egy nem tisztán baloldali kormányban tovább is bent maradjanak. Minthogy másnap a négy radikális-szocialista miniszter — Herriot, Albert Sarraut, Queuille és Perrier — beadták lemondásukat s ezzel a nemzeti koncentráció kormányának alapját döntötték meg, a mereven metodikus Poincarénak sem maradt más hátra, minthogy előterjessze az összkormány lemondását a köztársaság elnökének. A közvélemény és a parlament, de különösen a szenátus hangulatát tekintve, első perctől kezdve majdnem kétségtelen volt, hogy Poincaré utóda csak Poincaré lehet. Pár napi vajúdás után így is történt és ez a nagy államférfi, aki úgy látszik megelégtelte a radikális-szocialisták bizonytalan és veszedelmes támogatását, vállalta, hogy nemzeti koncentráció helyett köztársasági koncentrációs kor-

mányt alakít, kihagyva a szélső balt, Herriotékat és a másik oldalon a hozzá mindvégig hűséges, de talán túlságosan hangosan és erőszakosan jobboldali nacionalista Marin-csoportot. És ha a júniusi lappangó krízis alkalmával úgy látszott, hogy Poincaré a budget tető alá hozatala után, jövő januárban, végérvényesen meg kell, hogy bukják és átadja helyét egy Briand—Tardieu- vagy csak Tardieu-kormánynak, ez a mai helyzet azt mutatja, hogy Franciaország kormányzása az állam eminens érdekéből, az ország túlnyomó többségének bizalma alapján ismét hosszabb ideig, de legalább is a jóvátételi és a Rajna-kérdés végleges megoldásáig az ő kezében marad.

November elején Stresemann is visszaérkezett majdnem féléves betegszabadságáról és személyiségének erejével ismét színt és súlyt adott a német külpolitikának. Nagy külpolitikai beszédében (november 19) kategórikusan hangsúlyozta, hogy Németországnak az egész rajnai megszállott terület mihamarabb való kiürítésére igénye van és hogy ez az igénye sem más problémák megoldásától, sem egyéb feltételtől nem függ, továbbá félreérthetetlenül megformálta azt a tételt, hogy a jóvátételi kérdés rendezésének bázisa kizárólag Németország újból megvizsgálható teljesítőképessége lehet. A német kormány memoranduma, melyet Londonban, Párizsban, Brüsszelben és Rómában nyújtott át, ezt a tételt fejtette ki és magyarázta meg. Ezzel ellentétben áll a szövetségeseknek állandóan hangoztatott tézise, hogy a németek által fizetendő jóvátételi összegnek legalább is egyenlőnek kell lennie azzal az összeggel, melyet a szövetségesek tartoznak hitelezőiknek fizetni, hozzáadva Franciaországnak az elpusztított vidékek újjáépítésére fordított költségei évi törlesztését. Stresemann külpolitikai állásfoglalása megmutatta, hogy a birodalom többsége mögötte van, mert a beszédét követő szavazásnál, amely neki 219 szavazatot adott 98 ellen, a kormány ereje és az ő személyébe vetett bizalom nyilvánult meg. Valószínűnek látszik, hogy most már sikerülni fog Müller kancellárnak végrehajtania nyári tervét és „a nagy koalíció pártjainak kiváló személyiségeiből alakult kormány” helyett, létre fogja hozhatni — valószínűleg személyváltozás nélkül — a „nagy koalíció kormányát”.

A balkáni fronton nagyjelentőségű és számunkra egyáltalában nem ellenszenves változás Maniu Gyula kormányalakítása Romániában, amely dramatikus hirtelenséggel következett be. A liberális párt hetvenöt éves uralkodása alatt ez volt az első eset, hogy a hatalom berkéből kikergették Őket s hogy a Bratianuk nem akkor mentek el, amikor taktikai szempontból ez számukra kívánatosnak látszott, hanem a közvélemény ellenállhatatlan nyomása söpörte el őket. A régens-tanács Jón Bratianu halála után, öccse, Vintilla, kormányának tudvalevőleg egyévi próba-időt engedélyezett, amely alatt végre kellett volna hajtania a leu stabilizációját és külföldi kölcsönnel megkezdeni az ország reorganizációját. Ez év tavasza óta majd minden hónapban hivatalos közlés jelezte, hogy a külföldi kölcsön már megvan, aláírása küszöbön áll, vagy már alá is írták. A tények azonban másképp állottak. A külföldi bankárok legutóbb, úgy látszik, módját ejtették annak, hogy közöljék a régens-tanáccsal, hogy csak egy, az egész ország bizalmát bíró stabil kormánynak adhatják meg a kölcsönt, olyan kormánynak, amely képes is garantálni a kölcsön feltételeit; Bratianu Vintillának ez adta meg a kegyelemdőfést és amikor Titulescu koncentrációs kísérlete, melyet a londoni követ teljesen meggyőződés nélkül hajtott végre, csődött mondott, természetes volt egy tiszta parasztpárti kormány alakulása.

A kormánynak Maniu Gyulán kívül hat erdélyi tagja van; négyen közülük — Maniu, Vajda-Vojvoda Sándor, Vlád Aurél és Popovici Mihály

— a magyar parlamentben járták a politika iskoláját. Mint a gyulafehérvári deklaráció — 1918 december 1 — aláírótól, mi azt várhatnánk tőlük, hogy gondjuk lesz a kisebbségek egyenjogúságának ama legteljesebb biztosítására, melyet ebben az okmányban ígértek.

A Maniu-kormány, egyes határterületek kivételével, megszüntette a cenzúrát — ez Romániában eddig ismeretlen helyzetet teremt — és a népakarat teljesen szabad megnyilvánulását ígérte a közelgő választásokon. Egész Európa érdeklődéssel figyeli, mint fog a jó szándékokkal telt kormány programjának és herkulesi feladatának megfelelni, hiszen hosszú tradíció alapján nemzeti szokássá vált és meggyökeresedett, igen súlyos és komoly hibákkal kell megbirkóznia, amelyet hatalmas egyének, klikkek és csoportok szövvényes érdekei szőttek össze.

Sokan érdeklődve figyelik azt is, vájjon az elvben hasonló horvát parasztpárti mozgalom képes lesz-e sikert elérni az egyeduralomra törekvő, illetve egyeduralmukat mindenáron fenntartani akaró szerbek ellen. Állítólag történetek kísérletek kiegyezés létrehozására, de egyben úgy látszik a kormány ezzel párhuzamosan fokozatosan erélyes rendszabályokat léptet életbe a horvátok letörésére. Lesz-e erő és kitartás a többszázados független, autonóm és civilizált életre visszatekintő horvátokban ahhoz, hogy kivívják maguknak azt a pozíciót, amely őket az Adria, Dráva és Duna között joggal megilleti, azt ma még nem tudjuk megítélni. A horvátok és horvátországi szerbek erélyesen tiltakoznak az úgynevezett „amputáció“ ellen, amely egynemely szerb körökben felkapott gondolat, és amely abban áll, hogy Horvátországtól elválasztanák Szlavóniát és ezt a délmagyarországi területekhez csatolva, Nagy-Szerbia mellett tartanák, míg másrészt Horvátország többi területeit független államként hagynák hátra: boldoguljon magában. A kissé zavaros tervben nem világos, mi történnék a Horvátországon túl lakó és a szerb anyaállamtól elválasztott szlovénekkal, akik ma oly államim eleme a háromegy királyságnak, hogy soraik közül került ki az a miniszterelnök is, aki mint „jó“ elefánt a renitens horvátokat megszelídíteni hivatott.

A lengyel-litván tárgyalások, amelyek folytatására a népszövetségi Tanács a két államot legutolsó ülésén ismét nyomatékkal felhívta, a königsbergi újabb konferencia után szinte végérvényesen holtpontra jutottak. A litvánok merevsége megakadályozta még azt is, hogy a legszűkebb határforgalom szabályozásán kívül bármilyen forgalmi megegyezés jöjjön létre, bár Zaleski lengyel külügyminiszter felajánlotta annak kijelentését, hogy egy ilyen megegyezés a vilnai kérdést teljesen érintetlenül hagyná. A lengyel-litván viszály tehát egyévi huza-vona után ismét visszakerül a Tanács asztalára. A december 10-én Luganóban képződő tanácsülésnek, melyen március óta először fognak ismét együtt résztvenni Briand, Chamberlain és Stresemann, az államférfiak magánbeszélgetésein kívül, egyetlen legfontosabb témája ez a probléma lesz. Sok fejtörésre fog okot adni, mert nehéz lesz a Tanács tekintélyét nem gyengítő olyan közvetítő megoldást találni, amelyet lehetséges lenne a litvánok által elfogadtatni. És kétséges, hogy a Tanács, illetve a nagyhatalmak, hajlandók lesznek-e erkölcsi vagy anyagi nyomást gyakorolni Litvániára és ha igen, miképpen lehet ezt érvényre juttatniok?

Zaleski lengyel és Walko Lajos magyar külügyminiszterek november 30-án Varsóban írták alá a többhavi tárgyalás után megkötött lengyel-magyar békéltető és választott bírósági szerződést. A két ország hat évszázados tradicionális barátságán, amely a jó szomszédságon alapult, nem változtatott ennek a szomszédságnak időleges megszűnése sem. A magyar lélekben a lengyelek iránt és a lengyelek szívében a magyarok iránt ugyanaz

a vonzalom él, mint Nagy Lajos vagy Báthory István korában. Érdekelletét ma sem választja el a két államot, és ennek s ezenfelül az egymásba vetett legteljesebb bizalomnak, tanúsága ez a szerződés, amely a két ország között természetesen kizárja a konfliktusnak még a lehetőségét is és a vizályt okozó kérdéseket kivétel nélkül békéltető eljárás elé utalja, a jogi problémákat pedig egy választott bíróság döntése alá bocsátja. Az az ünnepestés és meleg fogadtatás, amelyben a magyar külügyminisztert Varsóban részesítették, a lengyel külügyminiszter beszéde, aki a lengyel-magyar barátság alapjaként az igazságot, mint a béke egyik elemét említette, továbbá a lengyel sajtó egyöntetű meleg kommentárjai egytől-egyig biztosítékai annak, hogy a három csonkból újjászületett lengyel államban, bár a körülmények folytán nem is mindig azonosan érdekelt, de jóindulatú barátokat bírunk.

OTTLIK GYÖRGY